

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.— **Εἰκαστικά ἑκκαὶ Γεωμετρία**, ὑπὸ Παν. Δ. Λαδοπούλου *. Τέσσαρες ἀνακοινώσεις (I - IV) παρουσιασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Φίλωνος Βασιλείου.

I. Εἰσαγωγή εἰς τὴν γεωμετρικὴν θεώρησιν τῶν ἔργων τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν.
Συμβολὴ τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστικτοῦ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ἔργων τῆς Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς.

Ἡ Διαλεκτικὴ τῆς Δημιουργίας εἶναι Γεωμετρικὴ. Τὸ διέπον τὴν δομὴν τῆς Φύσεως, τὴν ἐσωτέραν δηλαδὴ «μορφολογικὴν ὑφὴν» τοῦ «αἰσθητοῦ χώρου», πνεῦμα εἶναι γεωμετρικόν.

Τὴν ἀλήθειαν δὲ ταύτην πρέπει νὰ νοηθῇ ἐκφράζουσα ἡ ρῆσις τοῦ Πλάτωνος «ἀεὶ τὸν Θεὸν γεωμετρεῖν», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅμως ὅτι αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὸν «αἰσθητὸν» καὶ ὅχι εἰς τὸν καθ' αὐτὸν «γεωμετρικὸν ὅλκον», ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ «νοητικόν» κατασκευάσμα ἰδιάζον.

Διὰ τὴν ἔνταξιν καὶ προσαρμογὴν πρὸς τὴν γεωμετρικὴν αὐτὴν «δομὴν» τῆς φύσεως, τὴν εἰσδυσιν εἰς τὰ μυστικὰ τῆς Δημιουργίας καὶ τὴν ἐντεῦθεν διδασχὴν καὶ ὠφέλειαν, ὁ ἄνθρωπος ἐπροικίσθη μὲ *ἰδιάζον ἐνστικτον*, ὑφῆς τῆς αὐτῆς μὲ τὸ διέπον τὸ πνεῦμα τῆς δομῆς τῆς φύσεως, τὸ ὁποῖον ὀνομάζω *γεωμετρικόν*.

Τὸ ἐνστικτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν οὐσιώδη συντελεστήν τῆς καθ' ὅλου πνευματικῆς καὶ δημιουργικῆς προαγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, κατέστησεν αὐτὸν ἱκανόν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ πρὸς ρύθμισιν καὶ ἱκανοποίησιν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ροπῆς πρὸς τὸ «δομεῖν», ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν βασικῶν ὁρημάτων καὶ ἀναγκῶν του.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν H. Poincaré προσαρμοσθεὶς εἰς τὰς συνθήκας τοῦ ἐξωτερικοῦ Κόσμου, διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, ἔχει παραδεχθῇ τὸν αἰσθητὸν ὅλκον Εὐκλείδειον, ὥς μᾶλλον συμφέροντα εἰς τὸ «Εἶδος» ἢ, μὲ ἄλλας λέξεις, ὥς μᾶλλον «ἀνετον», μολοντί οὐδὲν πείραμα δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὸν αἰσθητὸν ὅλκον Εὐκλείδειον ἢ μὴ Εὐκλείδειον.

Θὰ ἐδικαιολογούμεθα ἐν τούτοις νὰ ἀποδώσωμεν τὴν τοιαύτην περὶ τοῦ αἰσθητοῦ ὅλκου ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸ ὅτι ἡ ὑφὴ τοῦ δεδομένου εἰς αὐτὸν «γεωμετρικοῦ ἐνστικτοῦ» εἶναι Εὐκλείδειος. Οὕτω θὰ ἡρμηνεύετο ὥς φυσικὸν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἶναι περισσότερον ἀνετον διὰ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀποδίδῃ εἰς

* PAN. D. LADOPOULOS, *Fine Arts and Geometry*.

τὸν αἰσθητὸν χώρον Εὐκλείδειον δομήν, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι οὗτος ἴδρυσεν πρώτην τὴν Εὐκλείδειον Γεωμετρίαν.

Δι' ἀναλόγου γεωμετρικοῦ ἔνστικτου ἔχουν ὀπλισθῇ καὶ τὰ ζῶα. Εἰς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἐν πολλοῖς θαυμαστίῃ, πράγματι, γεωμετρικὴ αὐτῶν συμπεριφορὰ.

Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἐγκλείει τὸ δεδομένον εἰς τὸν ἄνθρωπον γεωμετρικὸν ἔνστικτον, ἀρκεῖ νὰ θεωρήσωμεν τὰς δυνατότητας τὰς ὁποίας τὸ «ἀνάλογόν του» παρέχει εἰς τὰ ζῶα. Μέτρον τῶν δυνατοτήτων αὐτῶν δίδει ἡ κυψέλη τῶν μελισσῶν, ὅπου τὸ ἔνστικτον τοῦτο θαυματουργεῖ, κατευθύνον τὴν μέλισσαν εἰς τὴν κατασκευὴν ἔργου πράγματι θαυμασίου, μοναδικῆς λύσεως δυσχερεστάτου προβλήματος τοῦ Λογισμοῦ Μεταβολῶν.

Εἰς τὰ ἔργα Τέχνης, ἥδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν, ἐνυπάρχει Γεωμετρία.

Τὸ γεγονός τοῦτο, ὀφειλόμενον εἰς τὸ γεωμετρικὸν μὲν ἔνστικτον διὰ τοὺς πρωτογόνους Καλλιτέχνας, εἰς τὴν γεωμετρικὴν δὲ διαίσθησιν καὶ συνείδησιν διὰ τοὺς Μεγάλους τῆς Τέχνης, παρέχει καὶ τὸ μέτρον τῆς βεβαίας ἀξίας καὶ συμβολῆς τῆς Γεωμετρίας εἰς τὴν δέουσαν πραγματοποιήσιν τῶν ἔργων τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν καὶ τὴν καθ' ὅλου προαγωγὴν τῶν Τεχνῶν αὐτῶν.

Ἡ γένεσις τῶν *Εἰκαστικῶν Τεχνῶν* πρέπει, κατ' ἐμέ, νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἐξ ἔσωτερικῆς ἀνάγκης καὶ ἐπιταγῆς παρόρμησιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἔκφρασιν «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει» του, δι' ὑλοποιημένης προσεκβολῆς ἱκανῆς, ἐκ τῆς ἐξ αὐτῆς, ὡς ἀντικειμένου πλέον, προκαλουμένης κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, νὰ ἀποκαθιστᾷ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Δημιουργοῦ τῆς τὴν γενεσιουργὸν αὐτῆς παράστασιν.

«Παράστασιν ἐν τῇ συνειδήσει» ὀνομάζω τὴν διὰ θυμικῆς καὶ νοητικῆς διεργασίας τελειωθείσαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργοῦ ἐνὸς ἔργου σύνθεσιν ἰδεῶν, νοητικῶν δηλαδὴ ἀπαιτήσεων, θυμικῶν ἐνατενίσεων καὶ βιωμάτων, μετὰ τῶν «κυρίων χαρακτήρων» τοῦ ἔργου. Διὰ τοῦ ὅρου δὲ «κύριοι χαρακτῆρες» ἐννοῶ τὰ διὰ νοητικῆς διεργασίας καὶ διαδοχῆς διαφοροποιήσεων μορφούμενα σχήματα πλαισίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγγραφόμεναι ἐνοργανοῦνται αἱ Ἰδέαι.

Ἀποτελοῦν, κατὰ ταῦτα, οἱ «κύριοι χαρακτῆρες» τελικὸν καὶ ἐναρμόνιον μετασχηματισμὸν «πλαισίων», τὰ ὁποῖα ὁ δημιουργὸς ἐπέλεξεν, ὡς κατ' ἀρχὴν κατάλληλα καὶ δυνάμενα, μετ' ἐξεργασίαν, νὰ καταστοῦν ἱκανὰ διὰ τὴν εἰς αὐτὰ ἐγγραφήν καὶ ἐνοργάνωσιν τῶν ἰδεῶν του.

Ἡ σύνθεσις αὕτη, μετὰ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργοῦ τελείωσίν της,

προσεκβάλλεται υλοποιουμένη εἰς καθωρισμένην καὶ πειθαρχημένην «Μορφήν», δι' αὐτῆς δὲ τῆς «Μορφῆς» καὶ ὁλοκληροῦται ἡ ἀναγκαία διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς πρὸς δημιουργίαν παρορμήσεως ἐξεργασία.

Ἡ οὕτω πραγματοποιηθεῖσα «Μορφή», ὥς ἀντικείμενον πλέον διὰ τὴν ἐμπειρίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀναπλάσσει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργοῦ τὴν γενεσιουργὸν αὐτῆς παράστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διεγείρει ἀσυνδέτους καὶ λανθανούσας, εἰς τὸν ψυχοφυσιολογικὸν χῶρον τοῦ εὐαισθήτου θεατοῦ, ἰδέας, βιώματα καὶ παραστάσεις, τὰς ὁποίας συνθέτει, προκαλοῦσα οὕτω ἰδιάζουσαν ψυχικὴν εὐφορίαν, ἣτις ἀποδίδεται διὰ τοῦ ὅρου «αἰσθητικὴ ἡδονή».

«Μορφή» καὶ «Παράστασις ἐν τῇ συνειδήσει» ἀποτελοῦν ἑκατέρω τὴν ἀδιάσπαστον συνισταμένην δύο ἀπολύτου ἀλληλεπιρροῆς συνιστωσῶν, τῶν νοητικῶν καὶ θυμικῶν ἀπαιτήσεων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τοῦ ἔργου ἀφ' ἑτέρου.

Εἰς τὰς Εἰκαστικὰς Τέχνας, τόσον τὰ ἐκ τῆς θεωρήσεως τοῦ περὶ αὐτὸν Κόσμου ἀπομνημονευόμενα ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ δημιουργοῦ πλαίσια τῶν ἐν τῷ χῶρῳ ἀντικειμένων, ὅσον καὶ ἡ «Μορφή» εἶναι σχήματα τριδιάστατα, ἔχουν ἐπομένως καθ' ἑαυτὰ μὲν «γεωμετρικὴν δομὴν», ὥς πρὸς παρατηρητὴν δὲ «προοπτικὰς ὀψεις».

Ἡ κατανόησις τῆς γεωμετρικῆς ταύτης δομῆς, ἡ ἐνδλεχῆς γνῶσις αὐτῆς καὶ ἡ πλήρης συνειδητοποίησις τῶν ἐπιβαλλομένων ἐν αὐτῇ γεωμετρικῶν μετασχηματισμῶν, ἀποτελοῦν τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπιλογὴν καταλλήλων πλαισίων, τὴν περαιτέρω ἐξεργασίαν αὐτῶν πρὸς σύνθεσιν τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει» καὶ τὴν προσεκβολὴν καὶ υλοποίησιν αὐτῆς εἰς «Μορφήν».

Διὰ τὴν συνειδητοποίησιν τῆς δομῆς τοῦ ἐξ ἑκάστου ἀντικειμένου ἀπομνημονευομένου πλαισίου, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπὸ ὠρισμένης μόνον θέσεως εἰκὼν του, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἡ πλήρης γνῶσις τοῦ συνόλου τῶν ὀψεων αὐτοῦ, γύρωθεν θεωμένου. Τὸ σύνολον τῶν ὀψεων αὐτῶν ἀποτελεῖ διαδοχὴν γεωμετρικῶν μετασχηματισμῶν, τοὺς ὁποίους καλῶ προοπτικούς.

Τὴν πλήρη γνῶσιν τῶν προοπτικῶν μετασχηματισμῶν ἐπιβάλλει προσθέτως καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἀνάγκης προσεκβολῆς τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει», τῆς υλοποιήσεώς της δηλαδὴ εἰς αἰσθητὴν «Μορφήν».

Ἡ μετατροπὴ τοῦ ἐπιλεγέντος πλαισίου εἰς «κύριον χαρακτήρα» πραγματοποιεῖται δι' ἐξεργασίας καθαρῶς νοητικῆς, συνισταμένης εἰς σειρὰν γεωμετρικῶν μετασχηματισμῶν, διὰ τῶν ὁποίων τοῦτο, ἀπαλλασσόμενον τοῦ νατουραλιστικοῦ προσωπείου του καὶ τῶν δευτερευόντων καὶ περιπτωσιακῶν γνωρισμάτων του,

προβάλλει ὑπὸ τὴν προσωπικότητα τὴν ὁποίαν καθορίζει ἡ γεωμετρικὴ αὐτοῦ δομὴ, ὡς σχῆμα δηλαδὴ ἔλλογον, καθολικῶς ἔγκυρον καὶ αἰώνιον.

Ἡ ὁλοκλήρωσις δὲ τῆς μετατροπῆς αὐτῆς τοῦ ἐπιλεγέντος πλαισίου εἰς κύριον χαρακτῆρα πραγματοποιεῖται διὰ τῆς «γεωμετρικῆς ἐντάξεως» αὐτοῦ, συνισταμένης εἰς τὴν συμμόρφωσιν τῶν στοιχείων του πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν γεωμετρικῶν ἐννοιῶν τοῦ συμμετρου, τοῦ διατεταγμένου καὶ τοῦ ρυθμικοῦ. Ἐπιτυγχάνεται δὲ ἡ «γεωμετρικὴ ἔνταξις» ἐπίσης διὰ σειρᾶς γεωμετρικῶν μετασχηματισμῶν, ἀφορῶντων εἰς τὴν δομὴν τοῦ πλαισίου.

Διὰ τῆς «γεωμετρικῆς ἐντάξεως» συντελεῖται ἡ ἐναρμόνισις τοῦ «ἐπεξεργασμένου» πλαισίου πρὸς τὰς ἐννοιολογικὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐγγραφησομένης Ἰδέας καὶ πραγματοποιεῖται ἡ καλλιτεχνικὴ ἐνότης, ὁλοκληρουμένης οὕτω τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει».

Εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐναρμονίσεως ταύτης συμβάλλει βασικῶς ἡ ἀνεπτυγμένη γεωμετρικὴ συνείδησις καὶ διαίσθησις.

Ἡ συμβολή, κατὰ ταῦτα, τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς ὑπὸ τὴν ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ ἀναπτυσσομένην ἔννοιαν Προοπτικῆς, εἶναι οὐσιώδης καὶ δημιουργικὴ, ὡς συνιστῶσα τὸν συνεκτικὸν κρίκον μεταξὺ τῆς Ἰδέας καὶ τῆς Μορφῆς καὶ τὴν ὁρθὴν ὁδὸν μεταβάσεως ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν.

Κρίνω ἀναγκαῖον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, νὰ τονίσω ὅτι αἱ «δημιουργικαὶ» λειτουργίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀφορᾷ ἡ γεωμετρικὴ καὶ ἡ προοπτικὴ συμβολή, ἡ ἐνόρσις δηλαδὴ καὶ ἡ ἐξεργασία σχημάτων, πρὸς ἐναρμόνισιν ἐννοιῶν καὶ ιδιοτήτων, ἀποκλείουν τὴν ὑποκατάστασιν τῆς «γεωμετρικῆς ἐντάξεως» ὑπὸ προκαθωρισμένων κανόνων (recettes), οἱ ὅποιοι, ἐξ αὐτῆς τῆς ὑφῆς των, καθιεροῦν τὴν μηχανικὴν ἐπανάληψιν, νωθροποιοῦν τὸν νοῦν καὶ ἀναιροῦν τὴν δημιουργικὴν ἱκανότητα.

Ἡ προσεκβολὴ τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει» εἰς καθωρισμένην καὶ πειθαρχημένην «Μορφήν» ἀπαιτεῖ ἐπίσης, διὰ τὴν πραγματοποίησίν της, σειρὰν λειτουργιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι γεωμετρικοὶ μετασχηματισμοί, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὴν «παράστασιν ἐν τῇ συνειδήσει» καὶ περατούμενοι εἰς τὴν τελειωθεῖσαν «Μορφήν».

Εἶναι δὲ οἱ μετασχηματισμοὶ οὗτοι προοπτικοί, ἐφ' ὅσον σκοποῦν εἰς τὴν ἀναίρεσιν παραμορφώσεων τῆς ὑλοποιηθησομένης προσεκβολῆς τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει», ἄλλως εἶναι μετασχηματισμοὶ ὁμοιότητος. Αἱ παραμορφώσεις, ἀναπόφευκτοι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ζωγραφικῆς, ἐξ αἰτίας τῆς ἀπεικονίσεως τριδιαστάτου σχήματος ἐπὶ διδιαστάτου πίνακος, παρουσιάζονται ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν Γλυπτικὴν καὶ εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν.

Καὶ ἡ περὶ τοὺς μετασχηματισμοὺς αὐτοὺς ἔρευνα περιλαμβάνεται ἐπίσης εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς Προοπτικῆς, χωρὶς βέβαια καὶ νὰ τὴν ὁλοκληρώνη.

Πέρα τῶν ἀνωτέρω ἡ Προοπτικὴ καθορίζει ἀκόμη καὶ τοὺς κανόνas τῆς ὁρθῆς, ἐπὶ διδιαστάτου πίνακος, ἀπεικονίσεως τοῦ ἔργου.

Πολλοὶ ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀποστολὴν τῆς Προοπτικῆς ὡς περιοριζομένην μόνον εἰς τοὺς κανόνas αὐτοὺς τῆς προσεκβολῆς.

Θέλω νὰ τονίσω ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη προδίδουσα ἀδυναμίαν κατανόησεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς δημιουργικῆς ἀποστολῆς τῆς Προοπτικῆς καὶ τῆς οὐσιωδεδεσάτης σημασίας τῆς συμβολῆς αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργοῦ διεργασίαν πρὸς μορφοποίησιν τοῦ ἔργου Τέχνης, ἀποτελεῖ ἀνεπίτρεπτον σφάλμα.

Ἡ παραίτησις ἀπὸ τῆς συμβολῆς αὐτῆς περιορίζει τὴν δημιουργικὴν ἱκανότητα καὶ ὑποβιβάζει τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου. Εἶναι προφανές, ὅτι ὑπὸ τὴν περιορισμένην ἔννοιαν ὑπὸ τὴν ὁποίαν διδάσκεται σήμερον ἡ Προοπτικὴ, τῶν κανόνων δηλαδὴ μόνον τῆς προσεκβολῆς, πολὺ δευτερεύουσαν, ἂν μὴ μηδαμινήν, σημασίαν θὰ εἶχεν ἡ Προοπτικὴ διὰ τὴν Γλυπτικὴν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, ἀφοῦ δὲν θὰ ἐχρησίμευεν αὕτη παρὰ μόνον εἰς τὴν ἐπὶ διδιαστάτου πίνακος σχεδιάσιν τῆς ἀπὸ ὠρισμένης μόνον θέσεως εἰκόνος ἔργου, τελειωθέντος ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργοῦ, τῆς μετατροπῆς δηλαδὴ τῆς δημιουργικῆς διεργασίας πρὸς σύνθεσιν ἔργου Ἀρχιτεκτονικοῦ εἰς γεγονὸς φωτογραφικόν.

Ἡ Προοπτικὴ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν ἔργου Τέχνης, ὀφείλει νὰ κατανοηθῇ ὡς σκοποῦσα βασικῶς καὶ συμβάλλουσα εἰς τὴν μορφοποίησιν τῆς παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ καὶ τὸν οὐσιωδέστατον συντελεστήν. Τοῦτο δέ, διότι παρέχει τὴν δυνατότητα τῆς διὰ τῆς θεάσεως εἰσδύσεως εἰς τὴν γεωμετρικὴν δομὴν τῶν ἀντικειμένων καὶ τὴν συνειδητοποίησιν τῆς δομῆς ταύτης, προάγουσα τοιοῦτοτρόπως τὴν ἱκανότητα τοῦ συλλαμβάνειν καὶ προορᾶν τὴν εἰκόνα τοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀντικειμένου, πρὶν ἢ τοῦτο ὑλοποιηθῇ. Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ ὡς προάγουσα τὴν ἱκανότητα τοῦ προορᾶν τὰς ἐκ τῆς προσεκβολῆς τῆς εἰκόνος ταύτης παραμορφώσεις καὶ τὰς ἀναγκαίαις πρὸς ἀναίρεσιν τούτων τροποποιήσεις τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει» τοῦ δημιουργοῦ.

Κατὰ ταῦτα ἡ Προοπτικὴ ὀφείλει νὰ κατανοηθῇ ὡς συνιστῶσα τὸ προ-ορατικὸν μέρος τῶν *Εἰκαστικῶν Τεχνῶν* καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς ἱκανότητος τοῦ προθεᾶσθαι τὴν εἰκόνα ἑνὸς πρὸς κατασκευὴν ἀντικειμένου, πρὶν ἢ τοῦτο ὑλοποιηθῇ.

Ἡ πρόθεσις «πρὸς» πρέπει νὰ κατανοηθῇ ὡς ἀφορῶσα ἐν προκειμένῳ εἰς

τὸν «χρόνον» καὶ οὐχὶ εἰς τὸν «τόπον». Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ αὐτὴν δικαιολογούμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἐχρησιμοποίησε τὸν ὄρον καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός εἰς τὸ «Προοπτικὸν α» τῶν «Μουσικῶν» του ἔργων.

Ἡ Προοπτική, καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν Μορφοποίησιν τοῦ ἔργου, ἀποτελεῖ στοιχεῖον *δημιουργικὸν καὶ συλλειτουργοῦν* κατὰ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργοῦ ἐξεργασίαν, πέρα δὲ τούτων ἡ Προοπτικὴ ἀποτελεῖ καὶ τὸ «ὀδηγόν» στοιχεῖον διὰ τὴν ὀρθὴν εἰκόνισιν τῆς Μορφῆς.

Πρέπει, κατὰ ταῦτα, νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ περιορισμένη θεώρησις της καὶ νὰ συνειδητοποιηθῇ εἰς τὸ ἀκέραιον ἢ ἀληθές καὶ πλήρης ἀποστολὴ αὐτῆς ὡς σκοπούσης κυρίως μὲν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἰκανότητος τοῦ βλέπειν ὀρθῶς καὶ τοῦ «ἐνορᾶν», προσθέτως δὲ καὶ εἰς τὴν ὀδήγησιν πρὸς ὀρθὴν ἀπεικόνισιν.

Αἱ συνεχεῖς διαφοροποιήσεις αἱ ὁποῖαι, ὡς ἂνωτέρω, λαμβάνουν χώραν, τόσον κατὰ τὴν συντέλεσιν τῆς «παραστάσεως ἐν τῇ συνειδήσει», ὅσον καὶ κατὰ τὴν προσεκβολὴν καὶ ὑλοποίησίν της, ὡς ἀρχόμεναι ἀπὸ ἓν σχῆμα καὶ τελειούμεναι εἰς ἓν σχῆμα, ἀποτελοῦν διαδοχὴν γεωμετρικῶν καὶ προοπτικῶν μετασχηματισμῶν.

Καθίσταται ἐκ τούτου προφανές καὶ ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἀναγκαία προϋπόμεσις διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἀρίστου ἔργου Τέχνης καὶ μάλιστα ἔργου Γλυπτικοῦ ἢ Ἀρχιτεκτονικοῦ εἶναι ἡ πλήρης γεωμετρικὴ καὶ προοπτικὴ συνειδητοποίησις του.

Ἡ κατανόησις καὶ ἡ συνειδητοποίησις αὕτη, ἀπαιτοῦσα προαγωγὴν τῆς γεωμετρικῆς καὶ προοπτικῆς διαισθήσεως τοῦ δημιουργοῦ, ἄγει εἰς τὴν δέουσαν πραγματοποιήσιν τῶν ἔργων τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν, τὰ ὁποῖα, ὡς Σχήματα, εἶναι ἀντικείμενα τοῦ αἰσθητοῦ χώρου. Τοῦτο δὲ καθιστᾷ ἐφικτὴν τὴν γεωμετρικὴν δομὴν τοῦ Ἔργου, ἥτοι δόμησιν σύμφωνον πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ διέπον τὴν δομὴν τῆς Δημιουργίας. Διὰ τοῦ ὄρου «δομὴ τῆς Δημιουργίας» ἐννοῶ τὴν ἐσωτέραν μορφολογικὴν ὑφὴν τοῦ αἰσθητοῦ χώρου.

Ἡ πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς γεωμετρικῆς διαισθήσεως συμμόρφωσις ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν συνθήκην, διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἔργου ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐλλόγου, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχοντος ἐκ τῆς θεάσεώς του ἰδιάζουσαν ἀρέσκειαν, ἱκανοποιούντος δηλαδὴ ἰδιάζουσαν ψυχικὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζω *πλαστικὸν συναίσθημα*.

Πραγματοποιήσεις προκαλοῦσαι τὴν ἰδιάζουσαν ὡς ἄνω ἀρέσκειαν, λέγομεν ὅτι ἔχουν πλαστικότητα. Ἀντιθέτως, πραγματοποιήσεις μὴ συμμορφούμεναι πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς γεωμετρικῆς διαισθήσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ προκαλοῦσαι τὴν ἰδιάζουσαν ταύτην ἀρέσκειαν, λέγομεν ὅτι στεροῦνται πλαστικότητος.

Ἡ Γεωμετρία, εἰσάγουσα εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ πνεύματος τῆς δομῆς τῆς Δημιουργίας καὶ διδάσκουσα τὰς μεθόδους ἐκφράσεώς της, παρέχει εἰς τὰς Εἰκα-

στικὰς Τέχνας τὴν δυνατότητα γεωμετρικῆς δομήσεως, διὰ τῆς ὁποίας καὶ διαχέεται εἰς τὰ ἔργα των ἡ πρώτη ἀλήθεια, ἥτις, ὡς ἀναμφισβήτητος αἰσθητικὴ ἀρετή, ἀποτελεῖ τὸ πρόπυλον τῆς ἐξ αὐτῶν προκαλουμένης αἰσθητικῆς ἱκανοποιήσεως.

Ἡ γεωμετρικὴ δομὴ τοῦ ἔργου Τέχνης ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου καὶ τὴν πρώτην ὑποσυνείδητον ἀπαίτησιν τοῦ θεατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξ αἰτίας τοῦ γεωμετρικοῦ αὐτοῦ ἐνστίκτου πλησιάζει τὸ ἔργον, συνδέεται μετ' αὐτοῦ καὶ ὀδηγεῖται εἰς τὴν κατανόησίν του.

Ἀποτελεῖ δὲ ἡ «κατανόησις» τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν πάσης νοητικῆς καὶ αἰσθητικῆς ἱκανοποιήσεως. Οὐδεμία ἱκανοποίησις διανοητικὴ ἢ αἰσθητικὴ δύναται νὰ γεννηθῇ ἀπὸ ἀντικείμενον, μὲ τὸ ὁποῖον οὐδὲν μᾶς συνδέει καὶ τὸ ὁποῖον δὲν κατανοοῦμεν.

Ἡ ἀλήθεια τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυσσομένης θεωρίας ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν καὶ τῶν πραγματοποιήσεών των, αἱ ὁποῖαι πρὸς τούτοις παρέχουν καὶ τὸ μέτρον τῆς συμβολῆς τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς γεωμετρικῆς διαισθήσεως εἰς τὴν καθ' ὅλα προαγωγὴν τῶν τεχνῶν αὐτῶν.

Πράγματι, ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὰ πρῶτα βήματά του, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δημιουργικῆς παρορμήσεώς του, περὶ τῆς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ὠμίλησα, περιωρίσθη εἰς τὴν κατασκευὴν «περιγραφικῶν» μόνον μιμημάτων, τῶν περὶ αὐτὸν ἁπλῶν ἀντικειμένων, τοῦτο δὲ ἐξ αἰτίας τῆς χαμηλῆς διανοητικῆς στάθμης καὶ τοῦ μὴ ἀνεπτυγμένου ψυχισμοῦ του.

Οὕτως, αἱ πρῶται κατασκευασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου «ἀπεικονίσεις» δὲν ἀποτελοῦν παρὰ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐπιτυχῆ προσπάθειαν ἀναπλάσεως τοῦ «σχήματος» μόνον τοῦ προτύπου των, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιδιώξεως.

Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρώτη ἐκ τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν ἐγεννήθη ἡ Γλυπτικὴ, ὡς ἡ μόνη παρέχουσα τὴν δυνατότητα ἀναπλάσεως τῶν τριδιαστάτων προτύπων. Πρέπει ἀκόμη νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ πρῶτα μιμήματα κατεσκευάσθησαν ἰσομεγέθη πρὸς τὰ πρότυπά των, δεδομένου ὅτι διὰ τὸν προϊστορικὸν ἐκείνον ἄνθρωπον δὲν ἦτο ἀντιληπτὸς παρὰ μόνον ὁ μετασχηματισμὸς τῆς ἰσότητος. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται προσθέτως καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ κατὰ τὴν Ὡρινιάκιον ἀκόμη ἐργοτεχνίαν, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐργαλείων, ἐξακολουθεῖ ἡ κατασκευὴ ἀπεικονίσεων εἰς φυσικὸν μέγεθος, χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ διάζωμα τῶν ἐξ ἱππῶν, τοῦ καταφύγιου τοῦ Cap Blanc πλησίον τοῦ Laussel.

Μεταγενεστέρως ἐπεδιώχθη καὶ ἐπετεύχθη ἡ κατασκευὴ «εἰδωλίων», ἀπει-

κονίσεων δηλαδή μεγέθους διαφόρου τοῦ προτύπου των. Τοιαῦτα «εἰδώλια» ἀνήκοντα εἰς τὴν Ὠρινάκιον ἐργοτεχνίαν εὐρέθησαν εἰς Willendorf, εἰς Lespugue, εἰς Kostienki καὶ ἀλλαχοῦ.

Εἰς τὰ ὁμοιώματα ταῦτα, παρ' ὅ,τι εἰς πλεῖστα ἐξ αὐτῶν παρατηρεῖται διόγκωσις ὠρισμένων μερῶν των, καταβάλλεται ἐν γένει προσπάθεια μιμήσεως τῶν γραμμῶν, τῶν ἐπιφανειῶν καὶ τῶν ὄγκων τῶν προτύπων καὶ διατηρήσεως τῶν ἀναλογικῶν μεταξὺ τῶν στοιχείων τούτων σχέσεων.

Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθη τὸ πρῶτον γεωμετρικὸν στοιχεῖον τῆς ἀπεικονίσεως, ἡ κλῖμαξ, ἐπίτευγμα βασικωτάτης σημασίας, εἰς τὸ ὅποιον ἔφθασαν οἱ τεχνῖται ἐκεῖνοι, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ δεδομένου εἰς αὐτοὺς γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου.

Ἡ ἐπὶ διδιστάτου ἐπιφανείας γραφικὴ ἀπεικόνισις τριδιστάτων ἀντικειμένων, ἀπαιτοῦσα διὰ τὴν πραγματοποίησίν της μίαν οὐσιωδεστάτην προᾶξιν νοήσεως, τὴν ἀφαίρεσιν τῆς τρίτης διαστάσεως τοῦ εἰκονιζομένου ἀντικειμένου καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἀποτελοῦσα δημιουργίαν καὶ οὐχὶ μίμησιν, πρέπει νὰ ἐπετεύχθη πολὺ βραδύτερον, ὅταν δηλαδή ἡ νόησις καὶ ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου εἶχον σχετικῶς προαχθῇ.

Εἰς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ σπάνις καὶ ἡ κατωτερότης τῶν γραφικῶν ἀπεικονίσεων τῆς Ὠρινακίου ἐργοτεχνίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀφθονίαν τῶν ἐξαιρετικῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὰ σπήλαια Altamira, Lascaux, Les Combarelles καὶ ἀλλαχοῦ τῆς, μεθεπομένης τῆς Ὠρινακίου, Μαγδαληναίας ἐργοτεχνίας.

Αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἀποτελοῦν πράγματι λίαν ἱκανοποιητικὰς ἀπεικονίσεις τριδιστάτων προτύπων ἐπὶ διδιστάτων ἐπιφανειῶν, ἡ ἐξ αὐτῶν δὲ ἀρέσκεια τοσοῦτον ἐθάμβωσε τεχνοκρίτας τινάς, ὥστε οὗτοι ἀπέδωκαν εἰς τοὺς ἡμιαγρίους δημιουργοὺς των εὐαισθησίαν Ραφαήλ. Αἱ ἀρεταὶ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εὐαισθησίας τῶν τεχνιτῶν ἐκείνων, ἀλλὰ τοῦ γεωμετρικοῦ αὐτῶν ἐνστίκτου, τὸ ὅποιον καὶ τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὰ θαυμαστὰ πράγματι ἐπιτεύγματά των.

Τὰς ὑπ' ὅψει τοιχογραφίας, ὡς θὰ ἀποδείξω, διέπει κοινὸς δι' ὅλας καὶ ἀπαράβατος γεωμετρικὸς κανὼν, σαφὴς καὶ ἀναμφισβήτητος.

Πᾶσαι αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μαγδαληναίας, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς ἐποχῶν, ἐρμηνευόμεναι εἰς τὴν γεωμετρικὴν γλῶσσαν, ἀποτελοῦν τὴν κεντρικὴν προβολὴν τοῦ «*χαρακτηριστικοῦ περιγράμματος*» τῶν εἰκονιζομένων ζώων ἐπὶ ἐπιπέδον (παρεῖαι βράχον) παραλλήλουν πρὸς τὸ ἐπίπεδον τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου περιγράμματος.

Διὰ τοῦ ὅρου «*χαρακτηριστικὸν περίγραμμα*» τῶν εἰκονιζομένων ζώων, ἐννοῶ τὴν ἐπίπεδον γραμμὴν, ἡ ὁποία προκύπτει, ὡς τομὴ τῆς ἐπιφανείας τοῦ

σώματος τοῦ ζώου, ὑπὸ νοητοῦ ἐπιπέδου χωρίζοντος αὐτὸ εἰς δύο ἡμίση, κατὰ μέγιστην προσέγγισιν συμμετρικά. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο περίγραμμα εἶναι ἡ μοναδική «γραμμὴ καμπυλότητος» τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος τοῦ ζώου, ἡ ὁποία εἶναι ἐπίπεδος.

Ὡς μοναδικὸν λοιπὸν τὸ περίγραμμα τοῦτο, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱκανὸν νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ εἰκονιζόμενον ζῶον. Ὡς ἐπίπεδον δὲ σχῆμα, οὐδεμίαν ὑφίσταται παραμόρφωσιν κατὰ τὴν κεντρικὴν προβολὴν του εἰς ἐπίπεδον παράλληλον πρὸς αὐτό, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅλας τὰς ἄλλας γραμμὰς καμπυλότητος τοῦ σώματος τοῦ ζώου, αἱ ὁποῖαι, ὥς μὴ ἐπίπεδοι, ὑπόκεινται ἀναποφεύκτως εἰς παραμορφώσεις κατὰ τὴν κεντρικὴν προβολὴν των.

Ὡνόμασα δὲ τὸ μοναδικὸν τοῦτο περίγραμμα χαρακτηριστικόν, διότι τοῦτο ἔχει τὰς μεγαλυτέρας μεταβολὰς καμπυλότητος, ἐν συγκρίσει πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἐπίπεδον γραμμὴν τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος τοῦ ζώου καὶ εἶναι ἐπομένως τὸ κατ' ἐξοχὴν διαφοροποιόν. Τοῦτο δέ, διότι αἱ διαφοραὶ εἶναι τόσον περισσότερον δυσδιάκριτοι καὶ ἡ διαφοροποίησις τόσον περισσότερον δυσχερής, ὅσον μικρότεραι εἶναι αἱ μεταβολαὶ καμπυλότητος, τὰς ὁποίας παρουσιάζει τὸ χρησιμοποιούμενον περίγραμμα.

Τοιοῦτον χαρακτηριστικὸν περίγραμμα παρουσιάζει ἐπίσης καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ γραμμὴ, ἡ ὁποία προκύπτει, ὥς τομὴ τῆς ἐπιφανείας τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ νοητοῦ ἐπιπέδου χωρίζοντος αὐτὴν εἰς δύο ἡμίση, κατὰ μέγιστην προσέγγισιν συμμετρικά.

Προκαλεῖ κατάπληξιν τὸ γεγονός, ὅτι οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἠρκέσθησαν ἐν προκειμένῳ εἰς τὸν λίαν ἀόριστον ὅρον «πλαγία ὄψις» μὴ ἀντιληφθέντες τὸ ὑπ' αὐτῆς τῆς Δημιουργίας καθοριζόμενον δι' ἕκαστον ζῶον χαρακτηριστικὸν περίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις οἱ καλλιτέχναι τῆς μακρυνῆς ἐκείνης ἐποχῆς διέγνωνσαν διὰ τοῦ γεωμετρικοῦ των ἐνστίκτου καὶ ἐσχέδιασαν. Καθὼς καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι καὶ οἱ τεχνοκρίται ἀπέδωκαν τὴν τοιαύτην ἀπεικόνισιν, ἀποτελοῦσαν κατάκτησιν ὀφειλομένην εἰς τὴν διὰ τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου ἐπιτευχθεῖσαν προαγωγὴν τῆς ἱκανότητος τῶν τεχνιτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὐχὶ εἰς τὴν πραγματικὴν τῆς αἰτίας, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας των ἐπιδίωξιν δῆθεν, νὰ ἀποφύγουν τὰς παραμορφώσεις, τὰς ὁποίας θὰ προεκάλλουν αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν παράστασιν τῶν προσθίων ὄγκων προοπτικαὶ συνιζήσεις. Ἡ ἐξεζητημένη αὕτη καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀβάσιμος ἐξηγήσις ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς ἐρώτησιν ἐστερημένην περιεχομένου, δεδομένου ὅτι τὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα αὕτη ἀφορᾷ, ἀποτελοῦν κεντρικὴν προβολὴν ἐπιπέδου σχήματος εἰς

παράλληλον πρὸς αὐτὸ ἐπίπεδον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχουν προοπτικαὶ συνιζήσεις.

Τὴν ἐπὶ παραλλήλῳ ἐπιπέδῳ κεντρικὴν προβολὴν τοῦ περιγράμματος ἑνὸς στερεοῦ ἐπὶ μιᾷ ἐπιφανείᾳ ἠκολούθησαν ἡ προβολὴ τοῦ ὅλου στερεοῦ, πραγματοποιηθείσης οὕτω τῆς σχεδιάσεως ἑνὸς τριδιαστάτου σχήματος ἐπὶ μιᾷ διδιαστάτου ἐπιφανείᾳ εἰς τὴν ὁποίαν, ἐκτὸς τῆς προβολῆς τοῦ χαρακτηριστικοῦ περιγράμματος, σχεδιάζονται ἐπίσης αἱ προβολαὶ καὶ τῶν ὑπολοίπων γραμμῶν τῆς ἐπιφανείας.

Ἐκ τῆς ὥς ἄνω θεωρήσεως τῆς ἐξελίξεως τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κατὰ τὴν νεο-παλαιολιθικὴν ἐποχὴν προαγωγή τῆς πρὸς ἀπεικόνισιν ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διὰ τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου εἰσδύσεώς του εἰς τὰς γεωμετρικὰς σχέσεις καὶ ἰδιότητας τοῦ αἰσθητοῦ χώρου καὶ τῆς ἐκ τούτων διδαχῆς, αἱ δὲ ἀπεικονίσεις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν γεωμετρικῶν ἐπιτευγμάτων του.

II. Γεωμετρικὴ θεώρησις τῆς τέχνης τῶν κεραμικῶν ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς.

Αἱ τοιχογραφίαι ἐπὶ τῶν παρειῶν τῶν βραχωδῶν σπηλαίων τῆς Παλαιολιθικῆς καὶ Μαγδαληναίας ἐποχῆς, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁποίων συνέβαλε τὸ γεωμετρικὸν ἐνστικτον, ὥς ἀνεπτύχθη εἰς προηγουμένην ἀνακοίνωσίν μου, περιορίζονται συνεχῶς καὶ ἐγκαταλείπονται, ὑποκαθιστάμεναι βαθμηδόν, ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς, ὑπὸ τῶν ἐπιφανειῶν τῶν ἀθρόως ἤδη παραγομένων, ποικίλης ἀποστολῆς, ἀρχικῶς μὲν λιθίνων, ἐν συνεχείᾳ δὲ πηλίνων ἀγγείων, διὰ τὰς ὁποίας δικαιολογούμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἀρχικῶς ἦσαν περίπου σφαιρικά.

Αἱ κοσμήσεις τῶν ἀγγείων, περιοριζόμεναι ἀρχικῶς εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν προοριζόμενα διὰ ταφικὰ ἀφιερῶματα, συνίσταντο ἐκ χαρακτῶν ἢ γραπτῶν ἀσυνδέτων τμημάτων γραμμῶν, τὰ ὁποῖα βραδύτερον συνεδέθησαν εἰς συνεχεῖς θλαστάς γραμμὰς ἢ ἄλλα παρεμφερῆ σχεδιάσματα, ἀποτελούμενα ἐκ ποικίλων συνδυασμῶν γραμμῶν. Τὰ ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ καὶ φυτικοῦ βασιλείου θέματα, εἰς τὴν σχεδιάσιν τῶν ὁποίων τόσον εἶχον προαχθῇ οἱ τεχνῖται τῆς Μαγδαληναίας ἐποχῆς, περιορίζονται συνεχῶς καὶ ἐγκαταλείπονται.

Ἐξ αἰτίας τῆς τοιαύτης κοσμήσεως ὠνόμασαν τὴν Τέχνην τῶν Νεολιθικῶν ἀγγείων *γεωμετρικὴν*. Ἐν γένει δέ, κατὰ τὴν μέχρι καὶ σήμερον κρατήσασαν θεώρησιν, ἀρκεῖ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν μιᾶς Τέχνης ὥς γεωμετρικῆς ἢ ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποίησις γεωμετρικῶν σχεδιασμάτων. Οὕτω, θεωροῦν ὅτι συνιστοῦν ἐξ ἴσου

γεωμετρικὴν τέχνην ἢ ἀγγειογραφία τῶν Νεολιθικῶν, ἢ κεραμεικὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ ἔργα τῶν καλλιτεχνῶν τῆς συγχρόνου ἢ ἄλλων ἐποχῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν τῶν γεωμετρικὰ σχήματα.

Ἡ θεωρήσις αὕτη, ἢ ὁποία ἄγει εἰς τὴν ἀνεπίτρεπτον ταύτισιν Τεχνῶν, ὄχι μόνον ὑπὸ διαφόρου πνεύματος διεπομένων, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς τὴν Γεωμετρίαν ἀπολύτως διαστελλομένων ἀλλήλων, προδίδει πλήρη παρανόησιν τῆς ἐννοίας τοῦ «γεωμετρικοῦ».

Εἰς τὴν παρανόησιν δὲ ταύτην καὶ τὴν ἐσφαλμένην ἐκτίμησιν τοῦ ῥόλου τῆς Γεωμετρίας εἰς τὰς Εἰκαστικὰς Τέχνας ὀφείλεται ἐπίσης καὶ ἡ θεωρία, καθ' ἣν δῆθεν ἡ στροφὴ πρὸς γεωμετρικὰς ἀναζητήσεις ἀποδεικνύει κατάπτωσιν καὶ ἔλλειψιν δημιουργικῆς πνοῆς.

Κριτήριον διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν μιᾶς Τέχνης ὀφείλει νὰ εἶναι τὸ διέπον αὐτὴν πνεῦμα καὶ ὄχι τὸ εἶδος τῶν σχεδιασμάτων της.

Γεωμετρικὴ τέχνη εἶναι, κατὰ ταῦτα, ἐκείνη μόνον, τῆς ὁποίας τὰ ἔργα δομοῦνται κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, συμμορφοῦνται δηλαδὴ πρὸς τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς ἐπιταγὰς, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἐκ τῆς, ὡς ἤδη ἀνέφερα, γεωμετρικῆς δομῆς τῆς Δημιουργίας.

Τὸ «γεωμετρικὸν προσωπεῖον» μόνον, μόνη δηλαδὴ ἡ χρησιμοποίησις γεωμετρικῶν σχεδιασμάτων, δὲν ἀρκεῖ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν μιᾶς τέχνης ὡς γεωμετρικῆς, ὅπως ἐξ ἄλλου ἡ ἔλλειψις γεωμετρικῶν σχημάτων δὲν δικαιολογεῖ τὸν χαρακτηρισμὸν μιᾶς τέχνης ὡς μὴ γεωμετρικῆς.

Τὰ στερούμενα γεωμετρικῆς δομῆς ἔργα, εἴτε προβάλλονται ὑπὸ «γεωμετρικὸν προσωπεῖον» εἴτε ὄχι, ἀποτελοῦν γεγονότα ἐξωγεωμετρικά.

Ἐξωγεωμετρικὰς πραγματοποιήσεις ἀποτελοῦν ἐπίσης αἱ ἐνσυνείδητοι γεωμετρικαὶ σχηματοποιήσεις καὶ αἱ ὑλοποιήσεις γεωμετρικῶν διαπιστώσεων, εἰς τὰς ὁποίας καταφεύγουν καλλιτέχναι τῆς συγχρόνου, κατ' ἐξοχὴν, ἐποχῆς, θεωροῦντες ὅτι οὕτως ἐργαζόμενοι συμμορφοῦνται πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος καὶ πραγματοποιοῦν τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ αἰώνιον.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν μας ἐσημειώθη ἀπότομος ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Ἡ τοιαύτη ἀνάπτυξις προκαλεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον θάμβος καὶ ἀσκεῖ ἐπ' αὐτοῦ ἀκαταμάχητον γοητείαν, ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιτευγμάτων τὰ ὁποῖα πραγματοποιεῖ καὶ τῶν Νόμων τοὺς ὁποίους διατυπώνει ἡ Ἐπιστήμη ἐπὶ τῶν μυστικῶν τῆς δομῆς τῆς Φύσεως καὶ τοὺς ὁποίους ὁ καλλιτέχνης ἀντιλαμβάνεται ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως.

Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ τοιούτου θάμβους, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπιφέρει

διαταραχήν τῆς ἀναγκαίας μεταξὺ τοῦ νοητικοῦ καὶ τοῦ θυμακοῦ ἰσορροπίας καὶ ἄγει εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς εὐαισθησίας εἰς τὴν νόησιν, οἱ καλλιτέχναι οὗτοι ἡρνήθησαν τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων κτωμένας εἰκόνας καὶ παραστάσεις, τὰς ὁποίας ἐχαρακτήρισαν ὡς ἀπατηλὸν «προσωπεῖον», καὶ ἐστράφησαν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἔργου τῶν εἰς ἀποφυσικοποίησιν καὶ εἰς ἀναζητήσεις γεωμετρικῶν σχηματοποιήσεων ἱκανοποιουσῶν τὰς νοητικὰς τῶν ἀνησυχίας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπέταξαν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς εὐαισθησίας τῶν.

Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν τοιούτων ἐπιδιώξεων ἀπέβλεψαν εἰς τὴν Γεωμετρίαν, ὃ ἀφηρημένος χαρακτήρ τῶν σχημάτων τῆς ὁποίας εἶναι κατ' αὐτοὺς ὁ μόνος κατάλληλος πρὸς τοῦτο. Οὕτως ὁμως παραγνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Γεωμετρία δομεῖ τὸ ἔργον Τέχνης, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ τὸ ὁλοκληρώνη. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ «γεωμετρικόν».

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν ἰσχυρισμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ στροφὴ πρὸς γεωμετρικὰς ἀναζητήσεις ἀποδεικνύει, δῆθεν, κατάπτωσιν καὶ ἔλλειψιν δημιουργικῆς πνοῆς, ὀφείλει νὰ κατανοηθῇ ὅτι : ἡ γεωμετρικὴ συμβολὴ ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὰς Εἰκαστικὰς Τέχνας· ἡ ἀναζήτησις τῆς ἐπομένως ἀποτελεῖ δι' αὐτὰς αἶτημα πάγιον καὶ ἐπιτακτικὸν καὶ οὐχὶ ἰδιάζον καὶ ἐποχιακόν.

Δείκτες τῆς δημιουργικῆς πνοῆς ἢ τῆς καταπτώσεως εἶναι, ὅχι ἡ γεωμετρικὴ ἀναζήτησις καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἱκανοποιεῖται τὸ ἐπιτακτικὸν τοῦτο αἶτημα.

Ὑφίσταται καὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν σύγχυσις περὶ τὰς ἐννοίας· ἐκλαμβάνεται δηλαδὴ ὡς γεωμετρικὴ ἀναζήτησις ἡ προσπάθεια γεωμετρικῆς σχηματοποιήσεως, δραστηριότητος ἐντελῶς διαφόρου τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος.

Ἡ οἰασθήποτε λογῆς προσπάθεια ἐκφράσεως δι' ἐξεζητημένων ἢ τυχαίων γεωμετρικῶν σχηματοποιήσεων, ἄγουσα εἰς «γεωμετρικὸν προσωπεῖον», ἀποτελεῖ πράγματι ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν καταπτώσεως. Πρὸ τούτου ὁμως ἡ τοιαύτη προσπάθεια ἀποδεικνύει ἄρνησιν τῶν ἐπιταγῶν τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, ἢ ὁποία καὶ συνεπάγεται τὴν κατάπτωσιν τῆς δημιουργικῆς ἱκανότητος. Συμβαίνει δηλαδὴ ἐν προκειμένῳ τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἰσχυρίζονται. Γενεσιουργὸς αἰτία τῆς καταπτώσεως δὲν εἶναι ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν Γεωμετρίαν, ἀλλ' ἡ οὐσιαστικὴ ἄρνησις αὐτῆς, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας κατανοήσεως τῶν ἐπιταγῶν τῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς προσαρμογῆς.

Ἡ συνειδητοποίησις τῶν ἐπιταγῶν τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς συμμόρφωσις ἀποτελοῦν βέβαιον συντελεστὴν καὶ χαρακτηριστικὸν γνώρι-

σμα πραγματοποιήσεων ἀνωτέρας δημιουργικῆς πνοῆς, ὅπως τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων δημιουργῶν.

Ἐθεώρησα ἀπαραίτητον τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ «γεωμετρικοῦ» καὶ τῆς γεωμετρικῆς ἀναζητήσεως, πρὸς κατανόησιν τῆς κατωτέρω ἀναπτυσσομένης διερευνήσεως τῆς τέχνης τῶν κεραμειῶν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ εἰσέρχομαι.

Διὰ τὴν ἔρευναν αὐτὴν ἐπιβάλλεται πρωτίστως νὰ κατανοηθῇ, ὅτι τὸ ἀγγεῖον, ὡς πλαστικὸν γεγονὸς ἐν τῷ χώρῳ, συνιστᾷ ἀρχιτεκτόνημα, εἰς τὴν τελείωσιν τοῦ ὁποίου σκοπεῖ ὁ διάκοσμος. Ἡ κόσμησις δηλαδὴ εἶναι τὸ δευτερεῦον, ἐνῶ τὸ πλαστικὸν εἶναι τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς κεραμικῆς τέχνης. Βασικὴν σημασίαν ἐπομένως, διὰ τὴν ὁρθὴν θεώρησιν τῆς τέχνης τῶν κεραμειῶν, ἔχει ἡ πλαστικὴ τῶν ἀγγείων, ἡ μορφοποίησις δηλαδὴ τῶν ἐπιφανειῶν των, ἡ κόσμησις τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ κρίνεται παρὰ μόνον ἐν ὄψει τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἐπιφανειῶν αὐτῶν. Κύριον κατὰ ταῦτα καὶ πρῶτον ἐρευνητέον εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον διέπει τὴν κυρίαν δημιουργίαν, δηλαδὴ τὴν πλαστικὴν.

Οἱ τεχνῖται τῶν νεολιθικῶν κεραμειῶν ἀπέφυγαν τὴν κατασκευὴν ἀγγείων μὲ ἐπιπέδους ἔδρας καὶ ἀπέβλεψαν εἰς ἀγγεῖα μὲ καμπύλας ἐπιφανείας, μιμούμενοι ἐν προκειμένῳ τὸ σχῆμα κυρτωθείσης παλάμης ἢ τὸ σχῆμα τῆς ἐπιφανείας καρπῶν σκληροῦ περιβλήματος. Ὡθούμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου, ἐπεδίωξαν βαθμιαίαν βελτίωσιν τῶν σχημάτων τῶν ἐπιφανειῶν αὐτῶν καὶ ἐπέτυχον ἐνίστε ἐπιφανείας πράγματι ἱκανὰς νὰ προκαλέσουν ἀρέσκειαν ἐκ μόνης τῆς θέας αὐτῶν, ἀνεξαρτήτως τῆς κοσμήσεως καὶ τῆς ἐκ τῆς λειτουργικῆς των ἀποστολῆς δικαιώσεως.

Ἡ ἐπίμονος αὕτη ἀναζήτησις καμπυλομόρφων ἐπιφανειῶν ὑπὸ τῶν κατασκευαστῶν τῶν κεραμειῶν ἐνέχει ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν θεώρησιν τῆς Τέχνης ταύτης.

Ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια ὡς μηδενικῆς καμπυλότητος, ὡς ἐπιφάνεια δηλαδὴ τῆς ὁποίας τὰ σημεῖα οὐδεμίαν παρουσιάζουν διαφοροποίησιν, στερεῖται ἐξ αἰτίας τούτου οἰασδῆποτε μεταβολῆς ἢ ποικιλίας, καί, μηδεμίαν ἐγκλείουσα ἐν ἑαυτῇ κίνησιν, εἶναι ἐκ τούτου ἐξ ἑαυτῆς ἀνίκανος νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν τὸν νοητικὸν ἢ ψυχικὸν μηχανισμόν τοῦ ἀνθρώπου, νὰ προκαλέσῃ δηλαδὴ συγκίνησιν.

Ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια δὲν ἀποτελεῖ ἀφ' ἑαυτῆς μορφήν, ἀλλὰ εἶναι προσωρισμένη διὰ νὰ δέχεται ἐπ' αὐτῆς μορφάς, εἶναι δηλαδὴ ἐπιφάνεια αἰσθητικῶς οὐδετέρα. Ἡ τοιαύτη ὕψὺ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀναιρεῖ τὴν φύσει ἐπιθυμητὴν εἰς τὸν ἀνθρώπου ποικιλίαν, ἀφ' ἑτέρου δέ, καὶ κυρίως, ὁδηγεῖ εἰς θεώρησιν ἀδρανῆ, ὡς μὴ ἐξαναγκάζουσα τὸν ὀφθαλμὸν εἰς κίνησιν.

Ἀντιθέτως, αἱ καμπύλαι ἐπιφάνειαι καὶ μάλιστα αἱ μεταβλητῆς καμπυλότητος εἶναι φύσει χαρίεσσαι, ὥς ἐγκλείουσαι ἐν ἑαυταῖς κίνησιν, τὴν ἐκφραζομένην διὰ τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς τῆς διευθύνσεως τῶν ἐπιπέδων τῶν ἐφαπτομένων κατὰ μῆκος τῶν γραμμῶν των, προκαλοῦν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τὴν συνκίνησιν τοῦ θεατοῦ καὶ δι' αὐτῆς ἰδιάζουσιν ἀρέσκειαν.

Ἡ ἰδιάζουσα αὕτη ἀρέσκεια εἶναι ἡ αὐτὴ ἢ τοῦλάχιστον τῆς αὐτῆς ποιότητος μὲ τὴν ἱκανοποιοῦσαν τὸ πλαστικὸν συναίσθημα, ὥς ὥρισα τοῦτο ἄνωτέρω. Προκύπτει ἐξ αὐτοῦ ὅτι ἡ πλαστικότητα καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς καμπυλότητος μιᾶς ἐπιφανείας διέπονται ἀπὸ ἐσώτερον τινὰ γεωμετρικὸν νόμον, εἶναι δηλαδή ἐκάτερα συνάρτησις τῆς ἄλλης.

Αἱ καμπυλόμορφοι ἐπιφάνειαι καθορίζουν ἐκ τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν ἐπιταγὰς, ρυθμιζούσας τὸν ὀρθὸν τρόπον ἐντάξεως τοῦ ἐπ' αὐτῶν διακόσμου.

Οἱ Νεολιθικοὶ κεραμεῖς, μηδεμίαν διαθέτοντες γεωμετρικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀγωγὴν πέραν τοῦ γεωμετρικοῦ αὐτῶν ἐνστίκτου, φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ δυνηθοῦν νὰ εἰσδύσουν εἰς τοὺς διέποντας τὰς ἐπιφανείας τῶν ἀγγείων γεωμετρικοὺς νόμους καὶ συνεπῶς νὰ κατανοήσουν τὰς ἐπιταγὰς των καὶ νὰ τὰς ἐκφράσουν διὰ τῆς συμμορφώσεώς των πρὸς αὐτάς. Συνεπεία τούτου διεκόσμησαν τὰς ὑπ' ὄψει ἐπιφανείας διὰ μιᾶς κατὰ τυχαῖον τρόπον γραφῆς ἢ χαράξεως ἐπ' αὐτῶν γεωμετρικῶν σχεδιασμάτων, ἀχθέντες οὕτως εἰς πραγματοποιήσεις ἀπολύτως ἐξωγεωμετρικάς.

Ἀντιθέτως, ἀπὸ τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων καὶ ἐφεξῆς, συναντῶμεν εἰς Ἑλληνικὰ κεραμικά, ἀριστουργηματικῆς πράγματι ἐπιφανείας, κόσμησιν ἀπολύτως ἐντεταγμένην εἰς τὰς γεωμετρικάς ἐπιταγὰς τῆς ἐπιφανείας ταύτης, τῆς ὁποίας καὶ προβάλλει τὸ καμπύλον.

Ἡ τοιαύτη ἐνταξίς τοῦ διακόσμου, δημιουργικὴ ἀρετὴ τεραστίας σημασίας, ἡ ὁποία, ὥς μὴ ὥφελε, διέφυγε τῆς μέχρι τοῦδε θεωρήσεως τῆς Τέχνης αὐτῆς, καταδεικνύει ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι κεραμεῖς κατενόουν πλήρως τοὺς γεωμετρικοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς ἐπιφανείας τῶν κεραμικῶν των καὶ εἶχον ἐκ τούτου τὴν ἱκανότητα νὰ πραγματοποιοῦν διακόσμησιν ἐκφράζουσιν τὸ καμπύλον τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν.

Τὰ τοιαῦτα θαυμάσια τῷ ὄντι κεραμικά, τὰ ὁποία κατωτέρω ὀνομάζω «ἐλληνικὰ κεραμικά» καὶ μόνον αὐτά, ἀποτελοῦν ἔκφρασιν γεωμετρικῆς Τέχνης δικαιολογοῦσαν καὶ τὸν ὅρον. Κύρια ἀρεταὶ τῶν ἐλληνικῶν κεραμικῶν εἶναι ἡ εἰς γεωμετρικὴν πληρότητα ὀφειλομένη θαυμασία πλαστικότης τῶν ἐπιφανειῶν των, ἡ ἐνότης τῶν στοιχείων, ἡ ἐνταξίς τοῦ διακόσμου καὶ ὁ ρυθμός. Αἱ γεωμε-

τρικαὶ αὐταὶ ἀρεταί, χαρακτηριστικαὶ τῶν πραγματοποιήσεων τῆς περιόδου ταύτης, εἶναι καὶ αἱ ὀδηγήσασαι περαιτέρω τὴν ἑλληνικὴν τέχνην.

Διὰ τῆς ἐκφράσεως τῶν θεμελιακῶν αὐτῶν ἀρετῶν οἱ Ἕλληνες κεραμεῖς ἀπέδειξαν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὴν συνύπαρξιν τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς διακοσμητικῆς ὀφείλει νὰ διέπη γεωμετρικὴ νομοτέλεια.

Ἡ ἔκφρασις αὕτη ἀποδεικνύει ἐπίσης, ὅτι οἱ τεχνῖται τῶν ἑλληνικῶν κεραμικῶν διέπονται ἀπὸ βέβαιον γεωμετρικὸν πνεῦμα, ἡ συνειδητοποίησις τῶν ἐπιταγῶν τοῦ ὁποίου καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς συμμόρφωσις τοὺς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἔνταξιν τῶν ἐννοιῶν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ἔλλογον μορφοποίησιν.

«Ἐνταξιν» δὲ ἐννοιῶν ὀνομάζω τὴν ἐκ τῆς κατανοήσεως καὶ τοῦ ἐνστερνισμοῦ αὐτῶν καθοριζομένην ἔλλογον συμμόρφωσιν πρὸς τὰς ἐκ τῶν ιδιοτήτων τῶν ἐννοιῶν τούτων ἐπιταγὰς. Προϋποθέτει δὲ ἡ ἔνταξις τὴν διάκρισιν, τὴν σύγκρισιν, τὴν ἱεράρχησιν καὶ τὴν ἐναρμόνισιν τῶν ἐννοιῶν, ἐξ ὧν καθορίζονται ἀντιστοιχῶς κατὰ τὴν προσεκβολὴν καὶ ὑλοποίησιν ἡ διαφοροποιήσις, ἡ ἀναλογία, ἡ τάξις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν μορφῶν. Ἄγει ἐπομένως ἡ «ἐνταξις» εἰς ἐνότητα.

Ἡ συνειδητοποίησις τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ ἔνταξις αὐτῶν ἀποτελοῦν τὴν βασικὴν ἀρετὴν τῶν δημιουργῶν τῶν ἑλληνικῶν κεραμικῶν.

Πράγματι, οἱ Ἕλληνες κεραμεῖς ἐπιτυχάνουν μορφὰς ἐπιφανειῶν, ὡς ἐκ τῆς γεωμετρικῆς αὐτῶν πληρότητος, ἀριστουργηματικὰς. Ὡς δὲ καταδεικνύει ὁ τρόπος διακοσμήσεως αὐτῶν, οἱ κεραμεῖς οὗτοι ἔχουν πλήρη συνείδησιν τῶν ἐπιταγῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἐκ τῶν ιδιοτήτων τῶν ἐπιφανειῶν τούτων.

Ἡ κόσμησις τῶν ἑλληνικῶν κεραμικῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην τῶν ἄλλων, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐντάσσεται κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῶν κοσμουμένων ἐπιφανειῶν, προβάλλουσα καὶ τονίζουσα τὸ καμπύλον αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐρμηνεύει τὰς γεωμετρικὰς ιδιότητας τῶν ἐπιφανειῶν τούτων. Εἰς τὴν ἔνταξιν δὲ αὐτὴν, τὴν ἐναρμόνισιν καὶ τὴν ἔκφρασιν, ὀφείλεται ἡ ἐκ τῆς θέας τῶν ἑλληνικῶν κεραμικῶν προκαλουμένη ἀρέσκεια καὶ αἰσθητικὴ ἱκανοποίησις.

Γενεσιουργὸν αἷτιον τῆς αἰσθητικῆς ἱκανοποιήσεως, τὴν ὁποίαν παρέχουν τὰ ἑλληνικὰ κεραμικά, εἶναι τὸ θεμελιώδους σημασίας γεγονός, ὅτι οἱ Ἕλληνες κεραμεῖς διησδάνθησαν ὅτι αἱ ἐπιφάνειαι τῶν ἀγγείων, ὡς καμπυλόμορφοι ἐπιφάνειαι, διαφοροποιοῦνται καὶ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ πλέγμα γραμμῶν καμπυλότητος αὐτῶν. Ἡ ὑπ' αὐτῶν δὲ ἔξαρσις τοῦ πλέγματος τούτου, ἐν τῇ κοσμήσει τῶν κεραμικῶν τῶν, ἀναδεικνύουσα τὴν πλαστικότητα καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιφανειῶν αὐτῶν, παρέχει τὸ ἀληθὲς μέτρον τῆς γεωμετρικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων κεραμέων.

Τὸ πλέγμα τῶν γραμμῶν καμπυλότητος μιᾶς ἐπιφανείας ἐξ ὧν τῶν πλε-
ΠΑΑ 1968

γμάτων καμπύλων γραμμῶν αὐτῆς εἶναι τὸ μᾶλλον ἐναρμονιζόμενον πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὸ ἐκφράζον τὸ καμπύλον τῆς.

Ἀποτελεῖ κατὰ ταῦτα βασικὴν ἀρετὴν, γεωμετρικὴν μὲν κατὰ τὴν σύλληψιν, αἰσθητικὴν δὲ κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα, ἢ εἰς τὰ γνησίως γεωμετρικά, ἑλληνικὰ κεραμεικὰ πραγματοποιοῦμένη «ἔνταξις» τοῦ διακόσμου των κατὰ τὸ πλέγμα τῶν γραμμῶν καμπυλότητος τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον πραγματοποιεῖται ἡ ἔνταξις αὐτῆ.

Ἡ τοιαύτη ὅμως ἔνταξις τοῦ διακόσμου καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν αὕτη ἐπραγματοποιήθη, οὔτε κατενοήθη οὔτε ἠρευνήθη κἄν μέχρι σήμερον.

Οἱ Ἕλληνες κεραμεῖς ὀδηγούμενοι ἀπὸ γεωμετρικὴν συνείδησιν ἐντάσσον τελειῶς τὸν διάκοσμον τῶν κεραμεικῶν των εἰς τὸ πλέγμα τῶν γραμμῶν καμπυλότητος τῶν ἐπιφανειῶν των. Πραγματοποιοῦν δὲ τοῦτο χαράσσοντες ἢ γράφοντες γραμμὰς τῆς μιᾶς μόνον οἰκογενείας τῶν γραμμῶν καμπυλότητος, ἀφήνοντες ὅμως νὰ διαφαίνωνται αἱ γραμμαὶ καμπυλότητος καὶ τῆς ἐτέρας οἰκογενείας, διὰ τοῦ κατ' αὐτὰς ἐντεταγμένου διακόσμου.

Τὴν σημασίαν τῆς ἐντεῦθεν διδαχῆς διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν θὰ ἀποδείξουν βραδύτερον ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς κατόψεως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγ. Σοφίας, ὅπου ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως ὡς κυρίαρχος ἄξων ὁ κύριος ἄξων τοῦ Ναοῦ, ἐνῷ ὁ δευτερεύων ὑποδηλοῦται, χωρὶς νὰ ἐξαίρεται, διασταυρούμενος μετὰ τοῦ κυρίου. Ἐὰν, ἀντὶ τούτου, ὁ δευτερεύων ἄξων ἀφήνετο νὰ διασταυρώσῃ τὸν πρωτεύοντα ὡς ἰσάξιος ἄξων, ἡ ἐνότης τῆς συνθέσεως θὰ διεσπᾶτο καὶ θὰ κατελύετο πᾶσα ἔννοια ἐντάξεως.

Οἱ Ἕλληνες κεραμεῖς ἐχρησιμοποίησαν μὲν τὸ πλέγμα τῶν γραμμῶν καμπυλότητος ὡς βασικὸν ὀδηγὸν τῆς διακοσμήσεως τῶν ἀγγείων, ἀπήλλαξαν ὅμως τὴν σύνθεσίν των ἀπὸ τὴν δεσποτείαν καὶ τὴν σύγχυσιν, τὴν ὁποίαν θὰ προεκάλει ἡ χάραξις καὶ ἡ τομὴ γραμμῶν καμπυλότητος ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν. Τοιοῦτοτρόπως διησφάλισαν πλήρη δυνατότητα ἐλευθέρως ἀναπτύξεως τοῦ κατὰ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην οἰκογένειαν ἐντεταγμένου διακόσμου καὶ δι' αὐτῆς τὴν σαφῆ καὶ καθαρὰν ἔκφρασιν τῶν εἰς ἑκατέραν τούτων δυναμένων νὰ ἐγγραφῶσιν ἐννοιῶν καὶ τὴν μετὰ τῶν ἐναρμόνισιν.

Ἀριστον δεῖγμα τοῦ τελευταίου τούτου ἀποτελεῖ ἡ χαρακτηρίζουσα τὰ ἑλληνικὰ κεραμεικὰ θαναασία πράγματι ἐναρμόνισις τῆς διὰ τοῦ ὀριζοντίου διακόσμου ἐκφραζομένης ἐννοίας τοῦ ἀδιακόπως ρέοντος πρὸς τὴν διὰ τοῦ κατακορύφου διακόσμου των ἐκφραζομένην ἔννοιαν τοῦ ἀμεταθέτως σταθεροῦ.

Διὰ τῆς τοιαύτης συνειδητῆς γεωμετρικῆς ἐντάξεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ διακόσμου, οἱ τεχνῖται τῶν ἑλληνικῶν κεραμεικῶν ἐλύτρωσαν τὴν Τέχνην ἀπὸ τὴν

άτομικὴν ἀσυνδοσίαν, τὸν φόρτον καὶ τὴν ἀταξίαν, αἱ ὁποῖαι ἐχαρακτίζον τὴν προηγηθεῖσαν ἀγγειογραφίαν, καὶ καθιέρωσαν τὴν πειθαρχίαν, τὴν ἀναγκαίαν ἀπλότητα καὶ τὴν τάξιν, τὴν πραγματικὴν δηλαδὴ ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία, ὡς βεβαία καὶ κοινὴ ἀρετὴ, χαρακτηρίζει ἐφεξῆς ὅλας τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις των. Τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτὴν ἑλληνικὴν ἀρετὴν τῆς ἀπὸ συνειδήσεως ἐλευθερίας ἀγομένης δημιουργίας καὶ τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συνειδητὴν ἐξυπηρέτησιν διὰ τῆς Γεωμετρίας καταδεικνύει ἐπίσης τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐν τῇ κοσμήσει τῶν κεραμικῶν, δὲν ἐδεσμεύθησαν ἐκ τοῦ πεπερασμένου τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν, ἀλλ' ἀνεῦρον τὴν δυνατότητα τῆς ἐπὶ τῆς πεπερασμένης αὐτῆς ἐπιφανείας ἐκφράσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπεράτου.

Πράγματι, διὰ τῆς χαράξεως τῶν γραμμῶν τῆς μιᾶς μόνον οἰκογενείας τῶν γραμμῶν καμπυλότητος τῆς πρὸς κόσμησιν ἐπιφανείας, ἐδημιούργησαν ζώνας, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ πεπερασμένον ἀλλ' ἀπέρατον. Τοῦτο δὲ ἐξέφρασαν διὰ τῆς ἐπὶ τῶν ζωνῶν αὐτῶν ἐντάξεως πεπερασμένης ἐπίσης, ἀλλ' ἀπεράτου μονοδιαστάτου γεωμετρικῆς κοσμήσεως, ὡς ὁ μαίανδρος, ἡ θλαστὴ γραμμὴ κλπ., διὰ τῆς ὁποίας ἐρμηνεύεται τὸ πεπερασμένον ἀλλ' ἀπέρατον τῶν διδιαστάτων τούτων ζωνῶν.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἐντάξεως ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐκφρασις ἀτέρμονος καὶ ἀνεμποδίστου κινήσεως, συντελουμένης ὅμως ἐντὸς πεπερασμένου μήκους διαδρομῆς, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ ἐπίσης στοιχεῖον κάλλους τῶν ἑλληνικῶν κεραμικῶν.

Τὸ συνειδητὸν δὲ τῆς τοιαύτης κοσμήσεως καταδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Ἕλληνες κεραμεῖς, ὅταν ἀντικαθιστοῦν τὰ γεωμετρικὰ σχήματα τῆς κοσμήσεως τῶν ζωνῶν τῶν κεραμικῶν διὰ θεμάτων ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ ἢ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, θέτουν τὰς ἀπεικονίσεις των ταύτας, ἀποτελούσας πιστὴν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ θέματος, κατὰ παραγωγὴν, σύνθεσιν ἢ ὁποία, ἐφ' ὅσον εἶναι κυκλοτεροῦς, ἐρμηνεύει ἐπίσης καὶ τὴν βασικὴν ιδιότητα τῆς κοσμουμένης ζώνης, ἐκφράζει δηλαδὴ καὶ αὐτὴ τὴν ἔννοιαν τοῦ πεπερασμένου, ἀλλ' ἀπεράτου.

Αἱ ζῶναι τῶν Ἑλληνικῶν κεραμικῶν ἀπετέλεσαν τοὺς προδρόμους τῶν ζωοφόρων τῶν δωρικῶν ναῶν, ἐκφραζουσῶν ἐπίσης τὴν ἀτέρμονα καὶ ἀνεμπόδι-
στον κίνησιν.

Ὁλοκληροῦται δὲ εἰς τὰ ἑλληνικὰ κεραμικὰ ἡ ἐντεῦθεν προκαλουμένη ἀρέσκεια διὰ τῆς ἐντάξεως τῶν δευτερευόντων στοιχείων πρὸς τὸ κύριον καὶ διὰ τῆς δι' αὐτῆς ἐναρμονίσεως τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον.

Διὰ τῆς θεωρήσεως ὡς βασικοῦ καὶ κυρίου τοῦ πλαστικοῦ γεγονότος, τῆς μορφῆς δηλαδὴ τῆς ἐπιφανείας, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ φέρουσα τὸν διάκοσμον, τῶν καθοριστικῶν πλαισίων τοῦ διακόσμου ἐντεταγμένου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην

καὶ περαιτέρω διὰ τῆς ἐνθέσεως τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων ἐντὸς τῶν οὕτω καθορισθέντων πλαισίων, δημιουργεῖται κατὰ τρόπον ἐντελῶς φυσικὸν μία καθολικὴ καὶ πλήρης ἐνότης τῆς ποικιλίας τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων.

Πέραν τῆς θανμασίας ταύτης ἐνότητος τῶν ποικιλιῶν, ἐνυπάρχει ἐπίσης μία πλήρης ἐνότης ἐννοιῶν, ὀφειλομένη εἰς τὴν προηγμένην γεωμετρικὴν διαίσθησιν καὶ τὸ ἐνιαῖον γεωμετρικὸν πνεῦμα τῶν κατασκευαστῶν τῶν ἀγγείων. Ἡ ἐνότης αὕτη δημιουργεῖ, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐνότητα τῶν ποικιλιῶν, μίαν χαρίεσσαν ταυτότητα ἀπηλλαγμένην οἰασδήποτε μονοτονίας. Οὕτω τὸ ὅλον ἔργον χαρακτηρίζεται ἀπὸ καθολικοῦ κύρους ἔλλογον καὶ ἔμμορφον, ὁλοκληρούμενον οὕτω εἰς ἀρχιτεκτόνημα.

Ἐπιβάλλεται ἔδῳ νὰ διασταλῇ ἡ ὥς ἄνω συνειδητὴ καὶ κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος διακόσμησις τῶν ἐπιφανειῶν τῶν Ἑλληνικῶν κεραμικῶν, ἀπὸ ἐκείνην προγενεστέρων ἢ μεταγενεστέρων τινῶν κεραμικῶν, ἡ ὁποία ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς θὰ ἡδύνατο ἴσως, κατ' ἐπιπολαίαν κρίσιν, νὰ θεωρηθῇ ὡς προσομοιάζουσα πρὸς τὴν τῶν Ἑλληνικῶν.

Εἰς τὰ δευτέρα αὐτὰ κεραμικὰ ἡ διακόσμησις γίνεται κατὰ μίμησιν τῶν γραμμῶν δομῆς τοῦ φλοιοῦ ὠρισμένων καρπῶν τῆς γῆς. Αἱ γραμμαὶ αὗται, ἐφ' ὅσον αἱ ἐπιφάνειαι τῶν καρπῶν θεωρηθοῦν ὡς γεωμετρικαί, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς γραμμαὶ τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο οἰκογενειῶν γραμμῶν καμπυλότητος τῆς ἐπιφανείας.

Ἐκ τούτου καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ γραμμαὶ αὗται, ὡς χαράσσονται, διασποῦν τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγγείων, ὅπως ἀκριβῶς καὶ αἱ γραμμαὶ δομῆς τῶν καρπῶν διασποῦν τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιφανείας τοῦ φλοιοῦ αὐτῶν, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τοιαύτη διακόσμησις τῶν ἐν λόγῳ ἀγγείων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην τῶν Ἑλληνικῶν, ἀποτελεῖ μίμησιν φυσικῶν προτύπων καὶ δὲν ὀφείλεται εἰς γεωμετρικὴν συνείδησιν καὶ προσπάθειαν ἐκφράσεως τῶν γεωμετρικῶν ἀρετῶν τῆς κοσμουμένης ἐπιφανείας.

Θὰ ἀπετέλει ἐπίσης σφάλμα νὰ θεωρηθῇ ὡς παρεμφερὴς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ὁ διάκοσμος ἀγγείων τινῶν μεταγενεστέρας ἐποχῆς ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος ἀκολουθεῖ γραμμὰς καμπυλότητος τῶν ἐπιφανειῶν τῶν. Εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα χαράσσονται ἐντόνως καὶ ἰσαξίως γραμμαὶ καμπυλότητος ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, διασταυρούμεναι πρὸς ἀλλήλας κατὰ τρόπον διασπῶντα τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου καὶ δημιουργοῦντα κλειστὰ πεδία, τὰ ὁποῖα ἀποκλείουν τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ διακόσμου, ὁ ὁποῖος οὕτως ἐγκλωβιζόμενος ὑποτάσσεται ἀπολύτως καὶ κατὰ τρόπον δουλικόν.

Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τοῦ διακόσμου προδίδει, πρῶτον μὲν ἑλλειψιν

κατανοήσεως τῆς ἀξίας τῆς ἐνότητος τῆς ἐπιφανείας, δεύτερον ἔλλειψιν κατανοήσεως τῶν ἀρετῶν τῆς ἐπιφανείας τῶν κεραμεικῶν καὶ τρίτον καὶ κυρίως πνεῦμα ἀνελεύθερον καὶ δουλικόν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντων κριτηρίων διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν μιᾶς τέχνης ὡς γεωμετρικῆς, καθίσταται σαφές, ὅτι ἀποτελεῖ ἀνεπίτρεπτον σφάλμα ἡ κατάταξις τῶν κεραμεικῶν βάσει μόνον τοῦ διακόσμου των, θεωρουμένου αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐντάξεως ἢ μὴ αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῶν κοσμουμένων ἐπιφανειῶν. Ἐξ αἰτίας τοῦ βασικοῦ τούτου σφάλματος, οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες μὲ τὴν τέχνην τῶν κεραμεικῶν, *ἐταύτισαν δύο διάφορα καὶ ἐδιαφοροποίησαν δύο ταυτά.*

Πράγματι, οὗτοι, μὴ ἀντιληφθέντες τὴν τεραστίαν διαφορὰν πνεύματος ἢ ὁποία τὰς χωρίζει, ἐταύτισαν χαρακτηρίσαντες μὲ τὸ ἴδιον ὄνομα τὴν τέχνην τῶν νεολιθικῶν κεραμεικῶν μὲ ἐκείνην τῶν ἑλληνικῶν, ἐκ μόνου τοῦ λόγου ὅτι καὶ αἱ δύο χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν κόσμησιν σχεδιάσματα γεωμετρικά, χωρὶς νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ κόσμησις τῶν νεολιθικῶν κεραμεικῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην τῶν ἑλληνικῶν, δὲν εἶναι ἐντεταγμένη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κεραμικοῦ, ἀλλ' εἶναι ξένη πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ.

Διέστειλαν, ἔξ ἄλλου, τὴν νεολιθικὴν κεραμεικὴν ἀπὸ τὴν μινωϊκὴν, λόγῳ τῆς διαφορᾶς τῶν παρ' ἑκατέρας τούτων χρησιμοποιουμένων κοσμητικῶν θεμάτων, ἐνῶ διέφυγε τῆς ἀντιλήψεως των ἅψ' ἑνὸς μὲν ἢ ἐνότητος καὶ ἡ συνέχεια τῆς περὶ τὴν μορφοποίησιν τῶν ἐπιφανειῶν τῶν ἀγγείων προσπαθείας, ἅψ' ἑτέρου δὲ ἡ *ἐξωγεωμετρικὴ περὶ τὴν κόσμησιν δραστηριότης ἀμφοτέρων.*

Ἡ τέχνη τῶν ἑλληνικῶν κεραμεικῶν, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων καὶ ἐφεξῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Τεχνοκρῖται καὶ οἱ Ἱστορικοὶ ἀντελήφθησαν ὡς ἀπόδειξιν καταπτώσεως καὶ ὀπισθοδρομήσεως, εἶναι, ὡς ἐκ τῆς ὥς ἄνω ἐνδελεχοῦς θεωρήσεως προκύπτει, ἡ θεμελιούσα τὴν μεγαλειώδη ἑλληνικὴν δημιουργίαν, τόσον εἰς τὰς Εἰκαστικὰς Τέχνας, ὅσον καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία ἐχαρακτηρίσθη καὶ ὡς Μεσαίων, *καθιερώθη ἡ γεωμετρικὴ ἀγωγή τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὸ ἀνεπανάληπτον «Ἑλληνικὸν θαῦμα».*

III. Γεωμετρικὴ θεώρησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Περαίνων προηγουμένην ἀνακοίνωσίν μου κατέληγα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον διέπει τὴν τέχνην τῶν ἑλληνικῶν κεραμεικῶν — ἐκφρασις τῆς γεωμετρικῆς συνειδήσεως καὶ ἀγωγῆς τῶν Ἑλλήνων — εἶναι τὸ θεμελιῶν

τὴν καθ' ὅλου μεταγενεστέραν ἑλληνικὴν δημιουργίαν, ἡ ὁποία δικαίως ἐχαρκτηροῖσθαι ὡς ἀνεπανάληπτον θαῦμα.

Ἐπιχειρῶν τώρα γεωμετρικὴν θεωρήσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς θέλω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονίσω ὅτι: Αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα διέπουν τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, εἶναι χαραγμένα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ κεραμεικά. Κατὰ δὲ τὸν Wilamowitz «Καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν φαίνεται ἡ προσπάθεια ἐκείνη πρὸς τὸ σύμμετρον καὶ τὴν τεκτονικὴν, ἡ ὁποία εἶναι εἰδικῶς Ἑλληνική, κατ' ἀρχὰς αἰσθητὴ εἰς τὴν γεωμετρικὴν ζωγραφικὴν, βραδύτερον δὲ ἐπικρατοῦσα εἰς ὅλας τὰς εἰκαστικὰς τέχνας καὶ τὰς τέχνας τοῦ λόγου».

Οἱ Ἕλληνες, χάρις εἰς τὴν γεωμετρικὴν των διαίσθησιν καὶ συνείδησιν, ἀναχθείσας διὰ τῆς ἀγωγῆς των εἰς γεωμετρικὴν ἐντελέχειαν, κατενόησαν τὴν θαυμασίαν τεκτονικὴν μορφήν τῆς Γῆς των καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν γεωμετρικὴν δομὴν τῆς Δημιουργίας.

Συνέλαβαν οὕτω τὸ ἀληθές, τὸ αἰώνιον καὶ τὸ ἀκατάλυτον, τὰ ὁποῖα ἐγκλείονται ἐν αὐτῇ.

Εἰς τὴν ἔκφρασιν δὲ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀρετῶν αὐτῶν ὀφείλεται ἡ ἀνυπέρβλητος αἰσθητικὴ ἱκανοποίησις, ἡ προκαλουμένη ἐκ τῆς θέας τῶν Ἑλληνικῶν Ναῶν, ἡ διαλεκτικὴ τῆς μορφολογίας τῶν ὁποίων εἶναι γεωμετρική.

Τὰ χαρακτηριστικὰ μορφολογικὰ γνωρίσματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ἀποτελοῦν ἔκφρασιν γεωμετρικῆς ἐντελεχείας.

Αἱ χαρακτηρίζουσαι τὸ ἀληθὲς ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον ἀρεταὶ εἶναι τὸ ἔλλογον καὶ τὸ ἐνηρμοτισμένον.

Πρωταρχική, διὰ τοῦτο, καὶ ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀληθῆ καὶ δέουσαν πραγματοποιήσιν τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, εἶναι, ὅπως καὶ διὰ τὴν Κεραμεικὴν κόσμησιν, ἡ «ἔνταξις».

Ἡ ἔνταξις ὅμως εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ἀπαιτεῖ συμμόρφωσιν πρὸς ἐπιταγὰς ἐννοιῶν βαθυτέρων ἐκείνων τῆς Κεραμεικῆς.

Οὐσιώδεις μεταξὺ τῶν ἐπιταγῶν αὐτῶν εἶναι αἱ ἀπορρέουσαι ἐκ τοῦ ἐπιλεγόμενου διὰ τὴν δόμησιν «τοπίου». Διὰ τοῦ ὅρου «τοπίου» δὲν ἐννοῶ τὸν περιβάλλοντα αἰσθητὸν χῶρον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐνίοτε τὸν συγχέουν. Ὅφειλω ἐδῶ νὰ τονίσω, ὅτι ὁ αἰσθητὸς χῶρος δὲν ἐπιτάσσει ἀφ' ἑαυτοῦ ἔνταξιν, ἀντιθέτως δέχεται ἐντὸς αὐτοῦ οἰανδήποτε μορφήν.

Εἶναι δηλαδὴ διὰ τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ὅ,τι τὸ ἐπίπεδον διὰ τὴν Ζωγραφικὴν. Τοῦτο δέ, διότι ἡ πρὸς ἔνταξιν ἐπιταγὴ ἀπορρέει ἐκ τοῦ καμπυλομόρφου.

Ὁ αἰσθητὸς ὅμως χῶρος, ἔννοια ἐποπτική, στερεῖται πρακτικῶς καμπυ-

λότητος. Εἶναι, ὅπως λέγομεν εἰς τὴν Γεωμετρίαν, γραμμικὸς καὶ ἐπομένως οὐδέ-
τερος, ὡς ὑποδοχεὺς σχημάτων. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ «καμπυλόμορφου» καὶ «γραμ-
μικοῦ» χώρου, οὐσιώδης διὰ τὸ θέμα μας, δύναται εὐκολώτερον νὰ κατανοηθῇ
διὰ συγκρίσεως διδιαστάτων ἐπιφανειῶν. Ἡ καμπυλόμορφος ἐπιφάνεια ἑνὸς κερα-
μικοῦ ἐπιτάσσει ἅψ' ἐαυτῆς τὴν ἔνταξιν τοῦ ἐπ' αὐτῆς διακόσμου, ἐνῶ ἡ ἐπίπε-
δος ἐπιφάνεια ζωγραφικοῦ πίνακος δέχεται ἐπ' αὐτῆς πᾶν σχῆμα.

Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς «ἐντάξεως» τοῦ μνημείου εἰς τὸ περιβάλλον αὐτὸ «τοπίον»
ἀπαιτεῖται *ικανότης εἰσδύσεως εἰς τὴν γεωμετρικότητα τῆς τεκτονικῆς τοῦ*
«τοπίου» καὶ τῆς δομῆς αὐτοῦ, ἐνοράσεως τῆς δημιουργοῦ δυνάμεως τῆς μορ-
φῆς του καὶ ἐνακοῆς τῆς ἐξ αὐτοῦ μορφοπλαστικῆς διδαχῆς.

Διὰ τὴν εἴσδυσιν αὐτὴν ἀπαιτεῖται *γεωμετρικὴ ἐντελέχεια καὶ προοπτικὴ*
συνείδησις ικανὴ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν προοπτικὴν ἐνότητα τοῦ ὅλου περιβάλλοντος
καὶ νὰ προορᾷ τὸν ἐκ τῆς ἐνθέσεως καὶ τῆς θεάσεως τοῦ πρὸς δόμησιν κτίσματος
ἐπηρεασμὸν αὐτῆς, ἅψ' ἑτέρου δὲ καὶ τοὺς κατὰ τὴν περὶ τὸ κτίσμα διαδρομὴν
προοπτικὸν μετασχηματισμούς, τοὺς ἀφορῶντας τόσον εἰς τὸ «τοπίον», ὅσον καὶ
εἰς τὸ κτίσμα καθ' ἑαυτό.

Διὰ τῆς τοιαύτης «ἐντάξεως» καθορίζεται καὶ ἡ ἀναγκαία σχέσις *προσαρ-*
μογῆς τοῦ «γεωμετρικοῦ» σχήματος τοῦ μνημείου πρὸς τὸ «χωρικόν» σχῆμα τῆς
θέσεώς του. Ἐναρμονίου, δηλαδή, σχέσεως ἐλευθέρως καὶ δομουμενῆς ἐκτάσεως
καὶ προσαρμογῆς τῆς «μορφῆς» τοῦ κτίσματος πρὸς τὸ πλαστικὸν πλαίσιον καὶ
τὴν κλίμακα τοῦ περιβάλλοντος «τοπίου», κατὰ τρόπον διασφαλίζοντα τὴν αἰσθη-
τικὴν αὐτοτέλειάν του.

Ἡ «ἐνταξις», ἔννοια γεωμετρικὴ, δὲν πρέπει νὰ συγγέεται πρὸς τὴν σκόπι-
μον τοποθέτησιν κτισμάτων, ἢ ὅποια ἐπραγματοποιήθη ἐνίστε, ὑπὸ τινων λαῶν.

Οὕτω, δὲν ἀποτελεῖ «ἐνταξιν» ἡ προσπάθεια μιμήσεως τοῦ φαινομένου σχή-
ματος τοῦ ὀρίζοντος καὶ τοῦ οὐρανίου θόλου, διὰ τῆς κατασκευῆς κυκλικῶν
τῶν πρώτων ἀνθρωπίνων κτισμάτων καὶ τῆς καλύψεως αὐτῶν διὰ στεγάστρου
θολοειδοῦς.

Καὶ ἡ τοιαύτη ἐν τούτοις στοιχειώδης προσπάθεια μορφοποιήσεως, ἢ ὅποια
ἀποτελεῖ ὁμοιοθεσίαν, ἀνάλογος πρὸς τὴν γεωμετρικὴν στάθμην τοῦ πρωτογόνου
ἀνθρώπου, καταδεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου καὶ τὴν ὑπ'
αὐτοῦ καθοδήγησιν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, ἀμέσως ἀπὸ τῆς γεννήσεώς της.

Ἐπίσης δὲν ἀποτελεῖ ἐνταξιν ὁ «κοσμογραφικὸς προσανατολισμὸς» τῶν μνη-
μείων. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα μνημείων «κοσμογραφικοῦ προσανατολι-
σμοῦ» ἀποτελοῦν αἱ μεγάλαι Πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου. Ἡ πρακτικὴ ἀνάγκη τοῦ
προσανατολισμοῦ καὶ ὄχι τὸ γεωμετρικὸν πνεῦμα, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε οἱ Αἰγύ-

πιοι ἔστεροῦντο, ὑπῆρξεν ὁ καθοριστικὸς συντελεστής τῆς εἰς τετραγωνικὰς πυραμίδας μορφώσεως τῶν φαραωνικῶν τάφων.

Τὸ καθ' ὅλου ἐμπειρικὸν πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἡ προσήλωσίς των εἰς μόνην τὴν ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ διδαχὴν καθιστᾷ βέβαιον, ὅτι οὗτοι κατέληξαν εἰς τὴν πυραμίδα μιμούμενοι τὸ κωνοειδὲς σχῆμα τῶν θινολόφων, τοῦ φυσικοῦ δηλαδὴ γεννήματος τῆς ἐρήμου.

Δεδομένου δὲ ὅτι ὁ προσανατολισμὸς ἀπαιτεῖ ἀγωνιώδεις αἵτημα τοῦ εὐρισκομένου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀντικατέστησαν τὸ κυκλοτερὲς σχῆμα τῆς βάσεως διὰ τοῦ τετραγώνου, κατ' ἐξοχὴν καταλλήλου πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ πρακτικοῦ των σκοποῦ, τῆς κατασκευῆς δηλαδὴ κτίσματος ἱκανοῦ νὰ προσανατολισθῇ πλήρως πρὸς τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν πυραμίδων, ἡ μίμησις δηλαδὴ τοῦ φυσικοῦ θινολόφου, τὸ τεράστιον μέγεθος, ἡ γυμνότης τῶν ἐπιφανειῶν, ἡ δι' αὐτῶν ἔκφρασις τοῦ αἰωνίως νεκροῦ, εἰς τὸ ὁποῖον κατέληξεν ἡ ἀποτυχοῦσα προσπάθεια τῶν Αἰγυπτίων πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἀθανασίας εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευον, ἡ συντριβὴ τοῦ ἀνθρωπίνου μέτρου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως στοιχεῖα καθιστῶντα τὰς Πυραμίδας γεγονότα συγγενῇ πρὸς τὴν ἐρημον. Ἡ τοποθέτησις ὅμως τῶν Πυραμίδων, ὡς καθοριζομένη ἐξ ἀπαιτήσεων ἀνεξαρτήτων τῆς εἰδικῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ θέσεως αὐτῶν, δὲν ἀποτελεῖ «ἐνταξιν», προϋπόθεσις τῆς ὁποίας εἶναι τὸ ἀμετάθετον τοῦ ἐντασσομένου εἰς τὸ «τοπίον».

Ἡ γεωμετρικὴ «ἐνταξις» εὔρε τὴν πλήρη πραγματοποίησίν της εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἀρχιτεκτονήματα. Οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ διαισθήσεως καὶ ἀγωγῆς μύσται τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Προοπτικῆς, ἠντλησαν ἐκ τῆς κατανοήσεως τῶν ἐπιταγῶν καὶ τῶν ἀρετῶν τῆς Γῆς των τὰς κατευθύνσεις καὶ τὰς ἀρχάς, διὰ τῶν ὁποίων ἐπραγματοποίησαν τὴν θαυμασίαν «ἐνταξιν» καὶ δι' αὐτῆς ἐπέτυχον τὰς γεωμετρικὰς ἀρετὰς τῶν μνημείων των.

Ἡ γεωμετρικὴ νομοτέλεια τῆς θαυμασίας «ἐντάξεως» τῶν Ἑλληνικῶν μνημείων διέπει ἐπίσης καὶ τὴν «ἐνθεσιν» αὐτῶν καθ' ἕκαστον εἰς τὴν περιοχὴν καὶ τὴν εἰδικὴν θέσιν τῆς ιδρύσεώς των. Ἡ «ἐνθεσις» τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχιτεκτονημάτων πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπον ἐπιτείνοντα τὴν ἐνοργάνωσίν των πρὸς τὸ περιβάλλον των, ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν αἰσθητικὴν των αὐτονομίαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ συμβάλλοντα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν προοπτικῶν ἀρετῶν τοῦ περιβάλλοντος «τοπίου» καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸ ἐνηρμοσμένου ἀρχιτεκτονήματος.

Διὰ τῆς «ἐντάξεως» τοῦ μνημείου εἰς τὸ περιβάλλον αὐτὸ «τοπίον» καὶ τῆς «ἐνθέσεως» εἰς τὴν περιοχὴν καὶ τὴν εἰδικὴν θέσιν τῆς ιδρύσεώς του, καθορίζεται

τὸ γενικὸν περίγραμμα αὐτοῦ. Ἡ διάρθρωσις τοῦ Ναοῦ, ἡ μετάβασις δηλαδή ἀπὸ τοῦ γενικοῦ περιγράμματος εἰς τὰ μέρη καὶ τὴν λεπτομέρειαν, διέπεται ἀπὸ τὴν ἰδίαν γεωμετρικὴν νομοτέλειαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ἔνταξις εἰς τὸ «τοπίον», πραγματοποιοῦνται δηλαδή κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἰδίου τούτου πνεύματος, τὸ ὁποῖον συνέχει τὸν Ἑλληνικὸν Ναὸν καὶ καθορίζει πᾶσαν λεπτομέρειαν διαρθρώσεώς του καὶ εἰς τὸ ἐνιαῖον τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἡ ἐνότης καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀρχιτεκτονήματος.

Πραγματοποιεῖται οὕτως ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ὅλου εἰς τὸ μέρος καὶ τὴν λεπτομέρειαν δι' ἑλλόγον συνθέσεως σχημάτων ἐν τῷ χώρῳ, κατὰ τρόπον ὥστε ἕκαστον τούτων νὰ προϋποθέτῃ καὶ προαναγγέλλῃ τὸ ἄλλο, ὅπως ἀκριβῶς τοῦτο παρατίθεται, κατὰ τὸ μέγεθος, δηλαδή τὴν μορφήν καὶ τὴν θέσιν.

Ἐπιτυγχάνεται τοιοῦτοτρόπως «ἐνταξις» τοῦ κτίσματος καθ' ἑαυτό, ἀληθῶς «γεωμετρική».

Εἰς τὴν «ἐνταξιν» αὐτὴν ὀφείλεται ἡ ὀργανικὴ σύνδεσις καὶ ἡ ἐσωτέρα ἁρμονικὴ σχέσις τῶν σχημάτων τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν καὶ τὸν συνέχοντα τὸν Ἑλληνικὸν Ναὸν ἐσώτερον «ἁρμονικὸν λόγον».

Οἱ Ἕλληνες, εἰσδύσαντες εἰς τὸ γεωμετρικὸν πνεῦμα δομῆς τῆς Δημιουργίας καὶ ἐνστερνισθέντες τοῦτο, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Γεωμετρίαν, ἐπιστήμην τῶν ιδιοτήτων τῶν σχημάτων καὶ τῶν πρὸς ἄλληλα σχέσεων αὐτῶν, καὶ ἔσχον αὐτὴν ὁδηγὸν διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν συνθετικῶν προβλημάτων τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς των, ἐπέτυχον δὲ τοιοῦτοτρόπως «ἐνταξιν», ἑλλόγον δηλαδή συσχετίσιν τῶν χωρικῶν σχημάτων, δεούσας ἀναλογίας καὶ ἐνότητες τῶν στοιχείων, ἀρετὰς συστατικὰς τῆς Ἀρμονίας.

Ἡ διὰ τῆς ἐντάξεως τοῦ Ναοῦ εἰς τὸ «τοπίον» καὶ καθ' ἑαυτὸν πραγματοποιημένη διάρθρωσις, ἱκανοποιοῦσα τὸ γεωμετρικὸν ἔνστικτον τοῦ θεατοῦ, συνδέει τὸν ἄνθρωπον-πνευματικὸν γεγονός, πρὸς τὸν Ναὸν-πνευματικὸν δημιουργημα, διὰ κλίμακος τοιαύτης, ὥστε τὸ δεύτερον νὰ εὐρίσκεται εἰς πλήρη ἁρμονίαν καὶ πρὸς τὸ πρῶτον.

Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς τοιαύτης συνδέσεως, ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον κατανοεῖ, ἀλλὰ καὶ βιοῖ τὴν πραγματικὴν πρὸς τὸν Ναόν, ὅπως καὶ τὴν πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτὸν «τοπίον», σχέσιν του.

Ἡ «ἐνταξις» τῶν ἑλληνικῶν μνημείων εἰς τὸ περιβάλλον αὐτὰ «τοπίον» καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ τὴν κυρίαν συνιστῶσαν τοῦ κάλλους των.

Αἱ ἁρμονικαὶ ἀναλογίαι, ἡ θαυμασία πλαστικότης, ἡ μορφολογικὴ ἐνότης

καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς κλίμακος τῶν Ἑλληνικῶν μνημείων ὀφείλονται εἰς τὴν διὰ τῆς «ἐντάξεως» καθοριζομένην διάρθρωσίν των.

Οἱ Ἕλληνες ἐπέτυχον τὴν θαυμασίαν ἔνταξιν τῶν Ναῶν των καὶ ἤχθησαν δι' αὐτῆς εἰς τὴν πράγματι ἀνεπανάληπτον διάρθρωσίν των, χάρις εἰς τὴν γεωμετρικὴν αὐτῶν συνειδησιν καὶ ἀγωγὴν, διὰ τῶν ὁποίων κατέστησαν ἱκανοὶ νὰ κατανοήσουν, νὰ ἐνστερνισθοῦν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὰς βεβαίας γεωμετρικὰς ἀρετὰς τῆς Γῆς των.

Τὰ κτίσματά των ἀποτελοῦν τὴν τεκτονικὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ «τοπίου», ἀπὸ τοῦ ὁποίου φαίνονται φνόμενα. Εἰς τὴν «ἐνταξίν» των αὐτὴν ὀφείλεται τὸ γεγονός, ὅτι τὰ κτίσματα ἀπετέλεσαν μετὰ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ «τοπίου» ὀργανικὴν καὶ ἀδιάσπαστον ἐνότητα καὶ κατέστησαν μέλη τῆς Παγκοσμίου Ἀρμονίας, ἀποκτήσαντα οὕτως ἀπόλυτον καὶ αἰωνίαν ἀξίαν. Διὰ τοῦ ἐπιτεύγματος τούτου, ἀποτόκου τῆς γεωμετρικῆς των ἐντελεχείας, οἱ Ἕλληνες ἀπέδειξαν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Παγκόσμιος Ἀρμονία εἶναι ἡ ἑκφρασις τῆς γεωμετρικῆς δομῆς τῆς Δημιουργίας. Ἐπραγματοποίησαν δὲ οὕτω τὸ αἰώνιον, ἔχοντες συναίσθησιν τούτου.

Τὰ Ἑλληνικὰ μνημεῖα ζοῦν καὶ ἀναπτύσσονται ἐλευθέρως ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ «τοπίου». Ἡ ἀποδέσμευσις αὐτῆ ὀφείλεται ἐπίσης εἰς τὴν «ἐνταξίν» των εἰς τὸ «τοπίον», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ὅ,τι ἡ Εὐνομία διὰ τὴν Πόλιν, τὴν μόνην δηλαδὴ καὶ βεβαίαν ὁδὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

Οἱ Ἕλληνες, ἔχοντες ἐκ τῆς ἀγωγῆς των συνειδητοποιήσει τὴν ἀλήθειαν, ὅτι μόνη ἀσφαλὴς ὁδὸς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν εἶναι ὁ ἐνστερνισμὸς τοῦ «δέοντος Νόμου» καὶ ἡ ἀπόλυτος πρὸς τὰς ἐπιταγὰς αὐτοῦ προσαρμογὴ, καὶ εἰσδύσαντες, χάρις εἰς τὴν γεωμετρικὴν των ἐντελέχειαν, εἰς τοὺς διέποντας τὴν τεκτονικὴν τῆς Γῆς των γεωμετρικοὺς Νόμους καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν μορφοπλαστικὴν διδαχὴν, ἐπέτυχον, διὰ τῆς ἀπολύτου πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς συμμορφώσεως, τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν Τέχνην των Ἐλευθερίαν.

Οἱ Ἕλληνες ἐδίδαξαν διὰ τῶν Ναῶν των τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Ἀρχιτεκτονική, ἀπὸ μορφοπλαστικῆς ἐπόψεως, προάγεται πρὸ παντὸς διὰ τῆς αἰσθητοποιήσεως τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος. Ἡ ἄμεσος ἐκ τῶν μνημείων των αἰσθητικὴ ἱκανοποίησις ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι δι' αὐτῶν καθίστανται αἰσθηταὶ γεωμετρικαὶ ἀρεταί, ἀποκαλύπτουσαι τὸ μυστικὸν τῆς Δημιουργίας, διὰ τὴν εἰσδυσιν εἰς τὸ ἄπειρον βάθος τῆς ὁποίας τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὡς αἰσθητοποιήσις τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, ἀποτελοῦν καὶ θὰ ἀποτελοῦν πάντοτε τὸ φωτεινὸν πρόπυλον.

Ὁ συνέχων τὴν «Μορφήν» τῶν Ἑλληνικῶν Ναῶν «ἀρμονικὸς κανὼν» ἀπορρέει ἐκ τῶν διὰ τῆς «ἐντάξεως» ἐπιτευχθεισῶν ἐλλόγων συνθέσεων καὶ σχέσεων

τῶν συνιστώντων τὰ ἀρχιτεκτονήματα ταῦτα γεωμετρικῶν σχημάτων. Αἱ ἔλλογοι αὐταὶ σχέσεις, ἔκφρασις συνθέσεως ἐννοιῶν, εἶναι ἀποκλειστικῶς ποιοτικά.

Ὁφείλει ἐκ τούτου νὰ συνειδητοποιηθῇ ὡς Νόμος, ὅτι οὐδὲν εἰς τὰ Ἑλληνικά Ἀρχιτεκτονήματα ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῇται ποσοτικῶς.

Ἡ ἀδυναμία κατανόσεως τοῦ ὡς ἄνω «ἀρμονικοῦ κανόνος» καὶ τῆς μεθόδου, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος πραγματοποιεῖται, καθὼς καὶ ἡ παρανόησις τῆς ρήσεως «πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπου εἶναι» ὠδήγησαν τινὰς εἰς ἀναζήτησιν μετρικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ, ὡς μεγεθῶν. Ἡ ἀναζήτησις αὕτη ἀποτελεῖ ματαιοπονίαν.

Ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῶν σωματικῶν του διαστάσεων ἀγνοεῖται, μηδεμίαν ἀσκῶν ἐπιρροὴν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ μεγέθους τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ, τὰ μέλη τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσονται καὶ διαρθροῦνται ἐντελῶς ἀσχέτως πρὸς τοιοῦτον μέτρον.

Δέχονται ἀκόμη, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης κλίμακος ὑφίσταται καὶ μία δευτέρα κλίμαξ, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὀφείλονται δῆθεν αἱ ἀρμονικαὶ ἀναλογίαι τῶν Ἑλληνικῶν Ναῶν.

Ὁνομάζουν τὴν κλίμακα αὐτὴν «ἐσωτερικὸν μέτρον» τοῦ κτίσματος καὶ τὴν ἀποδίδουν εἰς τὴν χρῆσιν, ἰδίως δι' ἕκαστον κτίσμα, μονάδος μετρήσεως, τὸν «ἐμβάτην».

Καθορίζουν τὴν μονάδα αὐτὴν βάσει στοιχείου τινὸς τοῦ κτίσματος καὶ ἐπιχειροῦν νὰ ἀποδείξουν, ὅτι τὰ μεγέθη ὅλων τῶν μερῶν καὶ στοιχείων τοῦ κτίσματος εἶναι πολλαπλάσια ἢ ὑποπολλαπλάσια τοῦ οὕτω πλασθέντος «ἐμβάτου». Ἰσχυρίζονται δὲ ὅτι κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, αἱ πραγματικαὶ διαστάσεις τοῦ ἔργου, παρὰ τὴν μεταβλητότητά των, δὲν ἐπηρεάζουν τὰς ἀναλογίας αὐτοῦ, διὰ τὰς ὁποίας καὶ μόνον δῆθεν ἐνδιεφέροντο οἱ Ἕλληνες.

Ὑπὸ τὴν ἐννοιαν αὐτὴν, ὁ «ἐμβάτης» θὰ καθίστατο τὸ καθοριστικὸν μέγεθος τῶν ἀναγκαίων πραγματικῶν διαστάσεων τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀρνοῦνται τὸν ἄμεσον καθορισμὸν τῆς σχέσεως τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ τούτων πρὸς τὸ ὅλον καὶ δέχονται ἕμμεσον, διὰ τοῦ «ἐμβάτου», συσχετίσιν των, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀναγνωριζόμενον ὡς ποιοτικὸν «ἐσωτερικὸν μέτρον» ἐκπίπτει εἰς μέτρον ποσοτικόν.

Διὰ τῆς μεταφορᾶς ταύτης γεωμετρικῶν σχέσεων σχημάτων ἐν τῷ χώρῳ εἰς σχέσεις ἀριθμητικὰς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑποβιβάζεται ἡ κατ' ἐξοχὴν συνθετικὴ τέχνη εἰς ὑπολογιστικὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκλαμβάνεται τὸ διὰ τῆς γεωμετρικῆς ἐντελεχείας καὶ τῆς πληρότητος τῆς προοπτικῆς συνειδήσεως ἐπιτευχθὲν ἀποτέλεσμα ὡς γενεσιουργὸν αἵτιον.

Ἄλλ' οὐτε οἱ ἀριθμοί, οἱ προκύπτοντες ἐκ τῆς μετρήσεως τῶν στοιχείων τοῦ Ναοῦ ὑπὸ τοῦ «ἐμβάτου», εἶναι πάντοτε οἱ αὐτοί. Τόσον εἰς τοὺς Δωρικοὺς ὅσον καὶ εἰς τοὺς Ἰωνικοὺς Ναοὺς, ἡ σχέσις τῆς διαμέτρου πρὸς τὸ ὕψος τοῦ κίονος μεταβάλλεται.

Κυρίως ὅμως μεταβάλλεται ἡ σχέσις τῆς διαμέτρου τοῦ κίονος πρὸς τὸ μετακίνιον, τοῦ πλήρους δηλαδή πρὸς τὸ κενόν, χωρὶς ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως αὐτῆς τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων νὰ γεννᾶται διατάραξις τῆς ἁρμονίας ἢ ἀμβολία οἰαδήποτε περὶ τὴν στατικὴν ἐπάρκειαν τοῦ Ναοῦ.

Τοῦτο δέ, διότι οὔτε αἱ ἁρμονικαὶ ἀναλογίαι εἶναι ἀποτέλεσμα ἀριθμητικῶν σχέσεων οὔτε ἡ στατικὴ διάρθρωσις καὶ μορφολογία εἶναι ἀπότοκος λογιστικῆς τῶν διαστάσεων, ἀλλ' ἀμφότεραι ὀφείλονται εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐντελέχειαν τῶν Ἑλλήνων δημιουργῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετεύχθη ἰδεώδης ἔνταξις καὶ πλήρης μορφολογικῇ - γεωμετρικῇ ἰσορροπία τοῦ Ναοῦ.

Αἱ ἁρμονικαὶ αὗται ἀναλογίαι ὀφείλονται εἰς δεούσας γεωμετρικὰς σχέσεις τῶν μελῶν τοῦ Ναοῦ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον αὐτοῦ, σχέσεις ἐξαρτωμένας ἀπολύτως ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ὅλου Ναοῦ πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτὸν «τοπίον». Δὲν δύνανται, ἐπομένως, αἱ ἀριθμητικαὶ αὗται σχέσεις νὰ ἀποτελέσουν κανόνα ὁδηγὸν διὰ τὴν σύνθεσιν, ἀλλ' ἀπορρέουν ἐξ αὐτῆς.

Ἀποδεικνύει πλήρη παρανόησιν καὶ ὑποτίμησιν τοῦ καθαρῶς συνθετικοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ὁ ἰσχυρισμὸς κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἤχθησαν εἰς τὰς δημιουργίας των στηριζόμενοι εἰς πρακτικὸν καὶ ἀριθμητικὸν κανόνα.

Οἱ ἀριθμοὶ ἐκφράζουν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιτευχθείσης συνθέσεως, δὲν ἀποτελοῦν ὁδηγούς. Τοῦτο δὲ παρῆδον οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν ἀναβίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, μὲ ὁδηγὸν ἀριθμητικὰς σχέσεις καὶ συνταγὰς, οἱ ὅποιοι, ἀγνοήσαντες τὴν «ἔνταξιν» τοῦ κτίσματος πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτὸ «τοπίον» καὶ καθ' ἑαυτὸ, καθὼς καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς καθοριζόμενον ἁρμονικὸν μέτρον, φυσικὸν ἦτο νὰ ἀποτύχουν.

Ἀνέπτυξα, καθ' ὅσον ἦτο εἰς ἐμὲ ἐφικτόν, τὴν βασικὴν καὶ οὐσιώδη συμβολὴν τῆς γεωμετρικῆς συνειδήσεως καὶ ἀγωγῆς εἰς τὴν πραγματοποίησιν καὶ προαγωγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες ὑλοποίησαν τὰς ἐπιταγὰς αὐτῶν.

Ἀποτελεῖ δὲ ὁ τρόπος οὗτος, ἡ ἐν παντὶ δηλαδή συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, τὴν ἀσφαλῆ ὁδὸν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ «ἀληθοῦς» καὶ τοῦ «ὡραίου» εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν.

Διὰ νὰ διδαχθῶμεν ὅμως ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, πρέπει νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν βασικὴν καὶ οὐσιώδη διαφορὰν, ἡ

ὁποία ὑφίσταται μεταξύ τῆς «συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος» καὶ τῆς «σχηματοκρατίας», τῆς ἐπιπολαίας δηλαδὴ χρήσεως γεωμετρικῶν σχημάτων. Ἡ πρώτη ἄγει εἰς τὸ «ἔλλογον» καὶ τὸ «ἀληθές», ἐνῶ ἡ δευτέρα εἰς τὸ «γεωμετρικὸν προσωπεῖον» καὶ τὸ «κίβδηλον».

Οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἐξεκίνησαν ἀπὸ ἔτοιμον σχῆμα, οὐδὲ κατέφυγον ποτὲ εἰς σχῆμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀναγκαιότης δὲν ἐπετάσσετο ὑπὸ τῆς γεωμετρικῆς «ἐντάξεως». Ἐχοντες πλήρη συνείδησιν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς Γεωμετρίας, ἐπέτυχον, διὰ τῆς συμμορφώσεώς των πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς δευτέρας, τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν προϋποθέσεων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν μορφοπλαστικῶν ἐπιδιώξεων τῆς πρώτης. Ἐπραγματοποίησαν δὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου θαυμασίαν πράγματι γεωμετρικὴν ἐνότητα καὶ οὐχὶ «ἄθροισμα» σχημάτων. Εἰς τὴν ἐνότητα αὐτήν, τὰ καθ' ἕκαστον στοιχεῖα, χάνοντα τὴν αὐτοτέλειαν καὶ ἀτομικότητά των, συμβάλλουν, χάρις εἰς τὴν «ἔνταξιν» των, εἰς τὴν ἐπίτευξιν ἐνιαίου γεωμετρικοῦ πλαισίου, εἰς τὸ ὁποῖον, ὡς εἰς «κύριον χαρακτῆρα», ἔχουν ἐγγραφῇ καὶ ἐνοργανωθῇ αἱ Ἰδέαι.

Ἡ ἀλήθεια δέ, ὅτι μόνον ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος ὁδηγεῖ εἰς ἀληθῆ Ἀρχιτεκτονικὴν, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ «σχηματοκρατία», καταδεικνύεται διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἔργων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν ἔργων τῶν Ἀρχιτεκτόνων διαφόρων ἐποχῶν, οἵτινες, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν διδασκίαν, ἐπεχείρησαν ἀναβίωσιν τοῦ «ἐλληνικοῦ», μιμούμενοι τὰς μορφάς, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλήξει.

Ἡ «μορφοκρατία» αὕτη, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη πολὺ πρὸ τῆς Ἀναγεννήσεως, ὠδήγησε πάντοτε εἰς ἀποτυχίαν. Ἦδη ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ρωμαϊκῶν Ναῶν — ἀποτελοῦσα ἰδίαν τέχνην καὶ οὐχὶ συνέχειαν τῆς Ἑλληνικῆς — διέπεται ἀπὸ ἀντίληψιν «μορφοκρατικὴν».

Ὁ Ρωμαϊκὸς Ναός, παρ' ὅ,τι εἰς τὰ πλείστα αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ τὰ ἑξωτερικὰ γνωρίσματα μιμεῖται τὸν ἑλληνικὸν ἰωνικὸν ναόν, οὐδὲν ἔχει κοινὸν μὲ αὐτόν. Τὸ «γεωμετρικὸν προσωπεῖον» του δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν ἀληθῆ γεωμετρικὴν δομὴν, ἡ ὁποία συνέχει τὸν Ἑλληνικὸν Ναὸν καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ γενεσιουργὸν στοιχεῖον τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ κάλλους καὶ τῆς ἁρμονίας του.

Ἡ δουλικὴ αὐτὴ μίμησις τῶν σχημάτων τῶν Ἑλληνικῶν Ναῶν ἀρκεῖ διὰ νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, ὅχι μόνον δὲν εἶναι ἡ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἄρνησιν αὐτῆς. Ἐχω ἤδη τονίσει, ὅτι οἱ Ἕλληνες, διὰ τῶν ἐπιτευγμάτων αὐτῶν καὶ τοῦ τρόπου διὰ τοῦ ὁποίου ἔφθασαν εἰς αὐτά, ἀπέδειξαν ὅτι ἀντελαμβάνοντο τὴν αἰσθητοποίησιν τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος ὡς καθοριστικὸν ὁδηγὸν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἡ κατάπτωσης τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός καὶ μόνον, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, ἀνίκανοι νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ ἐνστερνισθοῦν τὴν δημιουργικὴν πνοὴν καὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον διείπε τὴν Ἑλληνικὴν Γεωμετρίαν ἤδη ἀπὸ τοῦ Θαλοῦ, ἐξέπεσαν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν καὶ ὠφελιμιστικὴν ἀντίληψιν τῶν Αἰγυπτίων. Στερηθέντες δὲ ἐκ τούτου τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ πάσης δημιουργικῆς συνθετικῆς ἱκανότητος, ἐστράφησαν πρὸς τὸ «πρακτικόν» καὶ τὴν ἐπιπολαίαν μίμησιν τοῦ αἰσθητοῦ, τὴν «μορφοκρατίαν» δηλαδὴ αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἑαυτῆς ἀποκλείει ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ὠδηγήθησαν εἰς «Μορφάς», ἑλλόγους καὶ ὀργανικάς καὶ διὰ τοῦτο ἀληθεῖς.

Τὸ γεωμετρικὸν πνεῦμα, ὡς καθοριστικός, κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, ὁδηγὸς τῆς συνθέσεως, ἀναβιοῖ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, μὲ ὑπέρλαμπρον ἐπίτευγμα τὸν Ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἔργον τῶν Γεωμετρῶν - Ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ θαυμασίαν πράγματι αἰσθητοποίησιν γνησίου γεωμετρικοῦ πνεύματος.

Ὁ Ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἀποτελεῖ, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνικοὶ Ναοί, ἐπίτευγμα γεωμετρικῆς ἐντελεχείας. Εἰς τὴν ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀφείλονται αἱ χαρακτηριστικαὶ ἀρεταὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, δηλαδὴ ἡ ἐπίτευξις τῶν ιδεωδῶν πράγματι διὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν Ἰδεῶν τῆς Νέας Θρησκείας «κυρίων χαρακτηρισῶν», ἡ ἀνυπέρβλητος ἑναρμόνισις συναρπαστικῆς τόλμης καὶ εἰλικρινείας συνθέσεως καὶ ἡ πραγματοποίησις κτίσματος ἐγκλείοντος ἐν ἑαυτῷ τὴν πνοὴν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνότητος καὶ τὸν λόγον τῆς εὐσταθείας καὶ τῆς ἁρμονικότητός του.

Αἱ Ἰδέαι, εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ὁποίων ἀπέβλεπεν ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, δὲν διέφερον ἀπλῶς τῶν ἑλληνικῶν περὶ θρησκείας ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ ἀντετίθεντο πρὸς αὐτάς. Ἐξ ἄλλου ἡ νέα θρησκεία ἠρνήθη τὴν λατρείαν τῆς φύσεως, ἡ ὁποία ἀπετέλει χαρακτηριστικὸν τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ μετέφερε τὸν πιστὸν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ. Ἡ μεταφορὰ αὕτη καὶ αἱ νέαι Ἰδέαι ἐδημιούργησαν προβλήματα καὶ ἐπέβαλον μορφοποίησιν καὶ διάρθρωσιν τοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ ἐντελῶς διάφορα ἐκείνων τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἡ πρὸς τὸ περιβάλλον «ἔνταξις» τοῦ κτίσματος, θεμελιώδης ἐπιδίωξις διὰ τοὺς Ἕλληνας Ἀρχιτέκτονας, δὲν ἀποτελεῖ μέλημα τῶν Χριστιανῶν Ἀρχιτεκτόνων, κέντρον ἐνδιαφέροντος τῶν ὁποίων εἶναι πλέον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ.

Τὸ πνεῦμα ἐν τούτοις, τὸ ὁποῖον διέπει τὴν λύσιν τῶν νέων αὐτῶν προβλημάτων, τὴν καθ' ὅλου «μορφοποίησιν» καὶ τὴν διάρθρωσιν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, εἶναι γνησίως ἑλληνικόν, ἀποτελεῖ δηλαδὴ ἀναβίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιλήψεως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμβολὴν τῆς Γεωμετρίας, τόσον διὰ

τὴν δημιουργίαν «κυρίων χαρακτηριστῶν» καταλλήλων διὰ τὴν ἐγγραφήν καὶ ἐνοργάνωσιν τῶν νέων πρὸς ἔκφρασιν Ἰδεῶν, ὅσον καὶ διὰ τὴν δι' αὐτῆς ἐπίλυσιν τῶν συνθετικῶν καὶ τῶν κατασκευαστικῶν προβλημάτων.

Τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα τοῦ Ναοῦ εἶναι τώρα τὸ ἀπότοκον τοῦ ἐκ τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ὑπερβατικῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καθοριζομένου ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ.

Ὁ θόλος, ὡς νόημα, τὸ ἱερόν, ἡ ἀναγκαία ἔκτασις τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦν ἤδη τοὺς καθοριστικοὺς συντελεστές. Ἡ διάρθρωσις ὅμως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ναοῦ πραγματοποιεῖται καὶ ἐδῶ διὰ τῆς «ἐντάξεως» καθ' ἑαυτόν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν ἔχων ἡδη ἀναπτύξει.

Ἡ τοιαύτη καθ' ἑαυτόν ἔνταξις τοῦ Ναοῦ διαδηλοῖ τὴν ἀπόλυτον προσήλωσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀντίληψιν, τὴν λύσιν δηλαδὴ τῶν συνθετικῶν προβλημάτων καὶ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἐπιδιώξεων διὰ τῆς πλήρους συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος.

Ἡ διάρθρωσις τοῦ κτίσματος καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ὅλου εἰς τὸ μέρος καὶ τὴν λεπτομέρειαν πραγματοποιοῦνται ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ναόν, διὰ τῆς ἐλλόγου δηλαδὴ ἐν τῷ χώρῳ συσχετίσεως σχημάτων οὐκ τυχαίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐχόντων γεωμετρικὰς ιδιότητας ἐννοιολογικῶς ἱκανὰς νὰ πλαισιώσουν τὰς σκοπούμενας νὰ ἐκφρασθῶσιν Ἰδέας, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατ' ἐξοχὴν καταλλήλων διὰ τὴν λύσιν τῶν ἰδιαζόντων προβλημάτων τοῦ κτίσματος. Εἰς τὴν ἔλλογον ταύτην συσχέτισιν τῶν ἐν τῷ χώρῳ σχημάτων ὀφείλεται ἡ ἱεράρχησις καὶ ἡ ἐναρμόνιος σύνδεσις τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ τὸ ὅλον, ἐξ ὧν καὶ ἀπορρέει ἡ θαυμαστὴ ἐνότης τοῦ Ναοῦ.

Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι, ἐνῶ ἡ ὅλη Ἀρχιτεκτονικὴ σύνθεσις τοῦ Ναοῦ διέπεται ἀπὸ πνεῦμα γνησίως Ἑλληνικόν, οὐδὲν ἐκ τῶν στοιχείων αὐτοῦ μιμεῖται ἑλληνικὸν πρότυπον, ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν προεκτεθεισῶν παρατηρήσεών μας, καθ' ὅς ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, ὅχι μόνον δὲν ὑποτάσσει τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σύνθεσιν καὶ Μορφοποίησιν εἰς καθωρισμένα γεωμετρικὰ σχήματα ἢ εἰς «γεωμετρικὸν προσωπεῖον», ἀλλὰ, τοῦναντίον, παρέχει εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς πραγματικῆς ἀποστολῆς τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ μεγίστη κατ' ἐμὲ ἀρετὴ τοῦ ἀρχιτεκτονήματος τούτου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὸ πᾶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν ἐλευθερίας. Τοιαύτην ἐκδήλωσιν θεμελιώδους σημασίας ἀποτελεῖ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κύριος ἄξων τοῦ Ναοῦ ἐξάιρεται καὶ καθίσταται κυριαρχικός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν κάθετον πρὸς αὐτόν, ὁ ὁποῖος ὑποδηλοῦται χωρὶς νὰ τονίζεται ἢ νὰ καθίσταται κἂν ἐμφα-

νής. Τοῦτο εἶναι ἡ διδαχὴ ἐκ τῆς ἐντάξεως τῶν ἰσαξίων ἐννοιῶν, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἐλληνικῶν κεραμεικῶν, ὅπου, ὡς ἤδη ἀνέπτυξα, καμπύλαι τῆς μιᾶς μόνον ἐκ τῶν δύο οἰκογενειῶν γραμμῶν καμπυλότητος ἐξαίρονται, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ὑποδηλοῦνται ἀπλῶς, χωρὶς οὐδέποτε νὰ διασταυρῶνουν τὰς πρώτας.

IV. Γεωμετρικὴ θεώρησις τῆς Γοτθικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς συγχρόνου Τέχνης.

Ἀνέπτυξα ἤδη, ὅτι βασικὸς συντελεστής εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀνεπανάληπτων ἀριστουργημάτων τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν ἡ γεωμετρικὴ ἐντελέχεια, κορύφωσις τῆς γεωμετρικῆς συνειδήσεως καὶ διαισθήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀνύψωσαν τὸ γεωμετρικόν των ἐνστικτον διὰ τῆς γεωμετρικῆς ἀγωγῆς.

Ἐν τούτοις καὶ μόνῃ ἡ ἀνύψωσις τοῦ γεωμετρικοῦ ἐνστίκτου εἰς βαθμὸν καθιστῶντα τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰς «αἰσθητὰς» ἐκ τῶν γεωμετρικῶν ἰδιοτήτων τῶν δομουμενῶν σχημάτων καὶ νὰ κατανοῇ τὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιταγὰς προάγει ἐπίσης ἱκανῶς τὴν μορφοπλαστικὴν, τὴν συνθετικὴν καὶ τὴν δομικὴν συνείδησιν καὶ ἱκανότητα αὐτοῦ καὶ συμβάλλει οὐσιωδέστατα εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν δέουσαν ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν καθ' ὅλου, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παρέχει τὴν δυνατότητα ἐπιτεύξεως «ἐλλόγου» δομῆς.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ὀφείλει νὰ κατανοηθῇ ὡς σκοποῦσα εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ὑλοποίησιν «ἐλλόγου» συνθέσεως σχημάτων, λειτουργικῶς ἐξυπηρετικῶν τῆς εὐσταθείας καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ κτίσματος καὶ ἐνηρμονισμένων εἰς ἐνότητα παρέχουσαν αἰσθητικὴν ἱκανοποίησιν.

Ἡ «ἐλλογὸς δομὴ», ἡ δέουσα δηλαδὴ ἱκανοποίησις τῶν ἀπαιτήσεων τῆς λειτουργικῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς εὐσταθείας τοῦ κτίσματος, ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν συνθήκην, ἄνευ τηρήσεως τῆς ὁποίας οὐδεμία δύναται νὰ προκληθῇ ἐκ τοῦ κτίσματος αἰσθητικὴ ἱκανοποίησις. Ἀκριβέστερον ἡ «δέουσα» δομὴ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν καὶ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν ἀκόμη ἔργου ὡς ἀρχιτεκτονικοῦ.

Βασικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἐπίτευξιν «ἐλλόγου δομῆς» ἔχει ἡ ἐκ τῆς κατανοήσεως τῶν αἰσθητῶν ἰδιοτήτων τῶν δομουμενῶν σχημάτων ἀπορρέουσα ἱκανότης προσαρμογῆς πρὸς τὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιταγὰς καὶ καταλλήλου ἐκμεταλλεύσεως αὐτῶν ἐν τῇ συνθέσει.

Πράγματι, ἡ κατανόησις αὕτη ἄγει εἰς δημιουργίαν καὶ ὑλοποίησιν συνθέσεως σχημάτων καθοριζομένων ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἐπιδιώξεων, ὡς ἐκ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν ἀρμοζόντων καὶ ἱκανῶν νὰ τὰς ἐξυπηρετήσουν καὶ νὰ τὰς ἐκφρά-

σουν, ἄγει δηλαδή εἰς δομὴν διεπομένην ἀπὸ ἐσώτερον ἁρμονικὸν νόμον, ἐξυπηρε-
τικὴν τοῦ σκοποῦ καὶ ἐγκλείουσιν ἐν ἑαυτῇ τὸν λόγον τῆς εὐσταθείας της.

*Ἡ κατανόησις τῆς ἀληθείας ταύτης, καθορίζουσας ὡς κριτήριον τῆς ἐπιλο-
γῆς καὶ συνθέσεως τῶν δομητέων σχημάτων τὰς γεωμετρικὰς ιδιότητες αὐτῶν
καὶ τὸν ἑναρμονισμόν τῶν ιδιοτήτων τούτων, καθορίζει ἐξ ἑαυτῆς γεωμετρικὴν
διεργασίαν καὶ συμπεριφορὰν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκάστοτε πρὸς ἐπίλυσιν
συνθετικῶν καὶ δομικῶν προβλημάτων τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.*

*Ἡ «δέουσα δομὴ» δευτερευόντως μόνον ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χρησιμοποιοιμέ-
νου διὰ τὴν δόμησιν ὕλικου. Κυρίως ἡ δομὴ αὕτη εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπι-
τυχοῦς ἐπιλογῆς καὶ τῆς ἁρμοζούσης συνθέσεως τῶν δομητέων σχημάτων.*

*Τὰ γεωμετρικὰ σχήματα δομούμενα καθίστανται ἐν τῷ κτίσματι ἐνεργὰ
στοιχεῖα πρὸς ἐπιτέλεσιν καθωρισμένης ἀποστολῆς. Αἱ λειτουργικαὶ δὲ ἐν τῷ κτί-
σματι ιδιότητες τῶν στοιχείων τούτων ἀποτελοῦν τὴν ὑλοποιημένην ἔκφρασιν τῶν
γεωμετρικῶν ιδιοτήτων τῶν δομουμένων σχημάτων.*

*Ἡ «ἔλλογος δομὴ», ἡ ὑλοποίησις δηλαδή σχημάτων δρώντων ἐν τῷ κτί-
σματι, ἑναρμονισίμων ιδιοτήτων καὶ τῆς ἀναγκαίας ἐν τῇ συνθέσει ἀποστολῆς,
ἀποκλείουσα ἐξ ἑαυτῆς τὸ πλεονάζον καὶ τὸ ἀντιστρατευόμενον τὰς λειτουργικὰς
ἀπαιτήσεις τοῦ κτίσματος, καθιστᾷ ἐμφανὲς τὸ ἐνεργὸν τῶν στοιχείων τῆς κατα-
σκευῆς, εἰς τὰ ὁποῖα, διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς δομικῆς ὕλης, ἐπιβάλλει τὴν ἐπι-
τέλεσιν τοῦ μεγίστου δυνατοῦ ἔργου.*

*Ὁ δυναμικὸς χαρακτὴρ τῶν κτισμάτων, ὁ ὁποῖος εἴθισται νὰ ἀποδίδεται
εἰς τὴν ὑλοποίησιν σχημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξ ἀκατανοήτων κριτηρίων χαρακτηρί-
ζονται ὡς αἰσθητικῶς καθ' ἑαυτὰ δυναμικά, δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἔκφρασις τῆς ἐντα-
τικῆς, ἐλλόγου καὶ ἐνηρμονισμένης συλλειτουργίας τῶν συνιστῶντων τὴν ἔλλογον
δομὴν σχημάτων καὶ τῆς ἐκ τῆς τοιαύτης συνθέσεως ἀπορροεούσης στατικῆς
μορφολογίας.*

*Πρὸς τούτοις, ἡ ἔλλογος δομὴ ὡς ἑναρμόνιος γεωμετρικὴ σύνθεσις σχημά-
των ἐπιτασσομένων ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἐπιδιώξεων, λόγῳ τῶν γεωμετρικῶν
ιδιοτήτων αὐτῶν, συνιστῶσα ἀληθῆ γεωμετρικότητα, παρέχει εἰς τὴν Ἀρχιτεκτο-
νικὴν τὴν ἀναγκαίαν ἐλευθερίαν διὰ τὴν πραγματοποίησιν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν
καθ' ὅλου ἐπιδιώξεων της καὶ τὴν ἐπίτευξιν γραφικότητος.*

*Ἡ «ἔλλογος δομὴ» εἶναι κατὰ ταῦτα πραγματοποιήσις γεωμετρικῆ. Βασικαὶ
ἀρεταὶ τῆς πραγματοποιήσεως ταύτης εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐσώτερα ἐνότης, ὅφει-
λομένη εἰς τὸν διέποντα αὐτὴν ἐσώτερον, ἀμικρῶς γεωμετρικὸν κανόνα, ἀφ' ἑτέρου
δὲ ἡ δι' αὐτῆς ἐπιτυγχανομένη συμμόρφωσις τῆς κατασκευῆς, ὡς μορφῆς δομῆς-*

σεως, πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἐπιδιώξεων, τὰς ὁποίας καὶ ἱκανοποιεῖ καὶ ἐκφράζει.

Εἰς τὴν δομὴν αὐτὴν ἕκαστον τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν σύνθεσιν στοιχείων-σχημάτων εἶναι τὸ ἐκ τῶν γεωμετρικῶν του ἰδιοτήτων καθ' ἑαυτὸ μὲν ἀρμόζον, ἀναγκαῖον δηλαδὴ καὶ ἐπαρκές, διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς του, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὰ ἄλλα, ἐκ τοῦ ἐναρμονισίμου τῶν γεωμετρικῶν του ἰδιοτήτων, συνλειτουργοῦν.

Τοῦτο ἄγει εἰς ἔνταξιν τῶν δομουμένων σχημάτων καθαρῶς γεωμετρικῇ, ἢ ὁποία καθορίζει καὶ τὴν διάρθρωσιν τοῦ κτίσματος καὶ τὴν στατικὴν αὐτοῦ μορφολογίαν.

Ἡ «ἔλλογος δομὴ» ὡς ἀληθὴς ἀρετὴ παρέχει εἰς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον αἰσθητικὴν ἀξίαν.

Ἀριστα παραδείγματα ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων χαρακτηριζομένων ὑπὸ πλήρους κατανοήσεως καὶ συνθέσεως τῶν αἰσθητῶν γεωμετρικῶν ἰδιοτήτων τῶν δομουμένων σχημάτων ἀποτελοῦν οἱ Γοτθικοὶ Ναοί.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ρωμαίων καὶ ἐφεξῆς, ὅτε εἰς τὴν Δύσιν ἐπεκράτει ἡ «Αἰγυπτιακή» περὶ Γεωμετρίας ἀντίληψις, ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ αἱ Εἰκαστικαὶ Τέχναι καθ' ὅλου παρουσιάζουν χαρακτηριστικὴν καὶ ἐπιτεινομένην κατὰπτωσιν.

Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων ὅμως μετάφρασις καὶ διάδοσις τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων Γεωμετρῶν, ὀδηγήσασα ἐκ νέου εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν» περὶ τῆς Γεωμετρίας ἀντίληψιν, ἀφύπνισεν, ὥς ἦτο φυσικόν, καὶ ἀνύψωσε τὸ γεωμετρικὸν ἔνστικτον τῶν Ἀρχιτεκτόνων τοῦ τέλους τῆς Ρωμανικῆς ἐποχῆς, τοὺς ὁποίους κατέστησεν ἱκανοὺς νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ ἐκμεταλλευθῶν τὰς αἰσθητὰς ιδιότητας τῶν δομουμένων σχημάτων. Εἰς τὴν Γεωμετρικὴν δὲ ταύτην προαγωγὴν ὀφείλει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἢ Γοτθικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὰ ἔργα τῆς Τέχνης αὐτῆς ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτως ἀρίστας ὑλοποιήσεις, πραγματοποιηθείσας κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα τρόπον, συμβολῆς τῆς Γεωμετρίας εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς μορφοπλαστικῆς, τῆς συνθετικῆς καὶ τῆς δομικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Βασικαὶ ἀρεταὶ τῶν Γοτθικῶν Ναῶν εἶναι ἡ γεωμετρικὴ αὐτῶν ἐνότης καὶ πληρότης, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν ἐμφανῆ τὴν βαθεῖαν κατανόησιν καὶ τὴν ἀρμόζουσαν ἐν τῇ συνθέσει ἐκμετάλλευσιν τῶν «αἰσθητῶν» γεωμετρικῶν ἰδιοτήτων τῶν δομουμένων σχημάτων.

Εἰς αὐτοὺς μάλιστα, μὴ ἀποτελοῦντας βεβαίως ἔκφρασιν γεωμετρικῆς ἐντελεχείας, ἀρετῆς ἢ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς Ἑλληνικοὺς Ναοὺς, ἡ γεωμετρικὴ συμβολὴ καὶ διεργασία, συνισταμένη ἐν προκειμένῳ εἰς πραγματοποίησιν, δι' ἐπιλογῆς καὶ συνθέσεως δομουμένων σχημάτων, τῶν ἀρμοζουσῶν διὰ τὴν ἱκανοποίη-

σιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἐπιδιώξεων τῶν δημιουργῶν των αἰσθητῶν γεωμετρικῶν ιδιοτήτων, εἶναι περισσότερον ἐποπτική.

Οἱ Ἀρχιτέκτονες τῶν Γοτθικῶν Ναῶν, ἀποβλέψαντες εἰς τὴν ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Γεωμετρίαν διὰ τὴν λύσιν — κατασκευαστικῶν κυρίως — προβλημάτων, ἥντιλσαν δὲ ἐξ αὐτῆς τὴν διδαχὴν διὰ τὴν ἐπιλογὴν σχήματος, τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐπινοηθέντος τεθλασμένου τόξου, καταστήσαντος δυνατὴν τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ μεγάλου τρούλλου, τῆς ἰσορροπίας καὶ τοῦ φωτισμοῦ τῶν Ναῶν, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν τὴν Δυτικὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ἀπὸ τῆς Ρωμανικῆς ἤδη περιόδου.

Ἡ διάρθρωσις εἰς τοὺς Γοτθικοὺς Ναοὺς, μολονότι ἐπίσης γεωμετρική, ὡς ὀδηγουμένη *ἐκ τοῦ μέρους εἰς τὸ ὅλον*, διαφέρει οὐσιωδῶς ἐκείνης τῶν Ἑλληνικῶν Ναῶν, τὴν ὁποίαν καθορίζει ἡ γεωμετρικὴ ἐντελέχεια καὶ ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἔλλογον καὶ ἀρμόνιον μετάβασιν *ἐκ τοῦ ὅλου εἰς τὸ μέρος καὶ τὴν λεπτομέρειαν*.

Ἀπὸ τῶν δυσμῶν τῆς καὶ δὴ ἀπὸ τῆς τρίτης περιόδου τῆς, ἡ Γοτθικὴ Ἀρχιτεκτονική, ἀκολουθουμένη εἰς τοῦτο καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας Εἰκαστικὰς Τέχνας, ἀρχίζει καὶ πάλιν νὰ ἀκολουθῇ πορείαν ἐξωγεωμετρικὴν καὶ νὰ ἐκτρέπεται τῆς φυσικῆς τῆς ὁδοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διατηρεῖται μὲν εἰσέτι ἡ στατικὴ μορφολογία, τὴν ὁποίαν καθιέρωσεν ἡ προηγηθεῖσα περίοδος, ἡ προβάλλουσα ὅμως τὴν ὀργανικότητα τοῦ κτίσματος λιτὴ καὶ ἐντεταγμένη διακόσμησις, ἀπτόκοις τῆς εἰς γεωμετρικὴν συνείδησιν τοῦ δημιουργοῦ ὀφειλομένης διαρθρώσεως, τῆς καθιστώσης διακοσμητικὰ αὐτὰ ταῦτα τὰ ὀργανικὰ στοιχεῖα τοῦ κτίσματος, ὑποκαθίσταται τὴν ὑπὸ ἐξεζητημένου καὶ φορτικοῦ διακόσμου, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἀποτελῇ οὗτος τελικῶς καὶ τὸ χαρακτηρίζον τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν τῆς περιόδου ταύτης γνῶρισμα.

Ἡ Ἀναγέννησις, θαμβωθείσα ἐκ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ θεληγέτρου τῶν ἑλληνικῶν ἀριστουργημάτων, ἐπεχείρησεν ἀναβίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης, τῆς ὁποίας ὅμως οὐδέποτε κατενόησε τὸ ἐσώτερον εἶναι.

Μὴ δυνηθεῖσα νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον διείπε τὴν ἑλληνικὴν δημιουργίαν, ἐπίστευσεν ὅτι θὰ ἐπετύγχανεν ἀναβίωσιν τοῦ «ἑλληνικοῦ» διὰ τῆς μιμήσεως τῶν «Μορφῶν», εἰς τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλήξει.

Δὲν κατενόησεν ἀκόμη τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Δημιουργίας: *τὴν πνευματικότητα. Τὴν ἔνταξιν δηλαδὴ τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς φαντασίας εἰς τὸ ἔλλογον, ἡ ὁποία καὶ προσέδωκεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔργα τὰς προσέδρους τῇ Σοφίᾳ ἀρετάς.*

Ἐπεδόθη, ἔνεκα τούτου, εἰς τὴν μίμησιν. Ἡ μίμησις ὁμως καὶ ἡ ὑποταγὴ εἰς «*ἔτοιμα σχήματα*» εἶναι ἄγνωστος διὰ τοὺς Ἑλληνας.

Ὁ βέβαιος σεβασμός των πρὸς τὸ «*παλαιὸν*» δὲν τοὺς ὑποδουλώνει εἰς αὐτό, οὔτε — οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον — περιορίζει τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν των, αἱ ὁποῖαι ὡς καθολικαὶ ἀρεταὶ χαρακτηρίζουν τὸν Λαὸν αὐτὸν καὶ τὰ ἀνεπανάληπτα ἀριστουργήματά του.

Εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ Μεγάλοι τῆς Τέχνης τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διεκήρυξαν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὸ ὥραϊον εἶναι στενωτάτα συνδεδεμένον μὲ τὴν Γεωμετρίαν. Ἐδίδαξαν δὲ διὰ τῶν ἔργων των καὶ τὸν τρόπον πραγματοποιήσεως τῆς εἰς τοῦτο συμβολῆς τῆς Γεωμετρίας.

Παρὰ ταῦτα ἡ ἀληθὴς καὶ δημιουργικὴ ἔννοια τῆς διδαχῆς αὐτῆς, ὁ ἀληθὴς δηλαδὴ καὶ δημιουργικὸς ρόλος τῆς Γεωμετρίας εἰς τὴν ὑποβοήθησιν τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ἀποστολῆς τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν, παρενοήθη.

Ἀδυνατοῦντες νὰ εἰσδύσουν εἰς τὸ ὁδηγὸν τῆς ἑλληνικῆς δημιουργίας γεωμετρικὸν πνεῦμα καὶ τὸν ἐκ τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ πνεύματος τούτου ἀπορρέοντα ἐσωτέρον ἁρμονικὸν νόμον, ὁ ὁποῖος διέπει τὰ ἑλληνικὰ ἔργα, καὶ ἐκλαμβάνοντες τὸ ἀποτέλεσμα ὡς γενεσιουργὸν αἷτιον, ἀπέδωσαν τὸ κάλλος τῶν ἔργων αὐτῶν εἰς τὰς ἁρμονικὰς των ἀναλογίας, τὰς ὁποίας μάλιστα ἐθεώρησαν ἀποτόκους ἐφαρμογῆς γεωμετρικῶν κανόνων (ρετσετῶν) ἢ προκαθωρισμένων ἀριθμητικῶν σχέσεων ἢ καὶ γεωμετρικῶν κατασκευῶν.

Ἡ ἑξωγεωμετρικὴ αὕτη πορεία, ἐπιταθεῖσα μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν, ἐκορυφώθη εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχήν, τὰ ἔργα τῆς ὁποίας παρέχουν βέβαιον μέτρον παντελοῦς ἀδυναμίας τῶν δημιουργῶν των πρὸς συνειδητοποίησιν τῶν ἐπιταγῶν τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος καὶ κατανόησιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ δημιουργικοῦ ρόλου τῆς Γεωμετρίας εἰς τὴν ὑποβοήθησιν τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν πρὸς δέουσιν ἐπιτέλεσιν τῆς συνθετικῆς καὶ μορφοπλαστικῆς ἀποστολῆς των.

Ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας ταύτης, ἀντιλαμβάνονται ὡς προσφυγὴν εἰς τὴν Γεωμετρίαν τὴν ὑλοποίησιν διαπιστώσεών της καὶ αὐθαιρέτως ἐπιλεγομένων σχημάτων της.

Ἀπότοκον τῆς σφαλερᾶς ταύτης ἀντιλήψεως εἶναι ἡ χαρακτηρίζουσα τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς μας καὶ μάλιστα τὰ ἑξ αὐτῶν ἀντιπροσωπευτικώτερα τῶν ἀκολουθουσῶν δῆθεν τὴν γεωμετρικὴν ὁδὸν Σχολῶν, ὑποκατάστασις τοῦ ἐσωτέρου ἁρμονικοῦ νόμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἄγει μόνον ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, διὰ τοῦ «*γεωμετρικοῦ προσωπείου*».

Τὸ «*γεωμετρικὸν προσωπεῖον*», κοινὸν γνώρισμα τῶν ὑπ' ὄψει ἔργων, εἶναι ἡ ἀναπότρεπτος συνέπεια τῆς ὑλοποιήσεως ἀνεξεργάστων τῶν αὐθαιρέτως ἐπιλε-

γομένων γεωμετρικῶν σχημάτων, ἐξ ὧν ἐντυπωσιάζονται οἱ περὶ τὴν Γεωμετρίαν ἀδαεῖς δημιουργοὶ τῶν τοιούτων ἔργων, καὶ τῆς δουλικῆς εἰς τὰ σχήματα ταῦτα ὑποταγῆς, καθὼς καὶ τῆς ὑλοποιήσεως γεωμετρικῶν διαπιστώσεων.

Ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἔντονος πράγματι ροπὴ τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν πρὸς τὸ «γεωμετρικὸν προσωπεῖον» δὲν ἀποτελεῖ ἔκφρασιν συνειδητῆς γεωμετρικῆς ἀναζητήσεως, καὶ δὲν δικαιολογεῖται νὰ ἀποδοθῇ παρὰ εἰς τὸ θάμβος, τὸ ὁποῖον προκαλοῦν τὰ καταπλήσσοντα σύγχρονα νοητικὰ ἐπιτεύγματα.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ θάμβους τούτου καὶ τῆς ἐντυπωσιάσεως, οἱ οὕτως ἐργαζόμενοι Καλλιτέχναι καταφεύγουν εἰς γεωμετρικὴν ἀμφίεσιν τῶν ἔργων των, θεωροῦντες ὅτι δι' αὐτῆς καθίσταται δυνατὴ ἡ ἔκφρασις βαθυτέρων καὶ αἰωνίας ἀξίας ἀληθειῶν.

Δικαιολογοῦμαι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ τονίσω, ὅτι αἱ γεωμετρικαὶ διαπιστώσεις, αἱ ἐκ τῆς εἰσδύσεως δηλαδὴ εἰς τὸν ἀφηρημένον γεωμετρικὸν χῶρον ἀντλούμεναι ἀνακαλύψεις, ἐπιτεύγματα καθαρῶς νοητικά, παρέχουν πράγματι ἰδιάζουσαν ἱκανοποίησιν, ἡ ὁποία ὅμως ἀφορᾷ περιορισμένως καὶ μόνον εἰς τοὺς μύστας τῶν μαθηματικῶν καὶ εἶναι καθαρῶς νοητικὴ, ποιότητος δηλαδὴ ἐντελῶς διαφόρου τῆς αἰσθητικῆς ἱκανοποιήσεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἐπιδίωξιν τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν καθαρῶς νοητικὴν θεώρησιν, αἱ γεωμετρικαὶ διαπιστώσεις, ἀλήθειαι οὐχὶ ἐξ ἀντικειμένου ἀλλὰ πρὸς ἑαυτάς, ἥτοι συμβιβασταὶ πρὸς τὸν κánaβον τῶν ἀξιωματῶν, τῶν ἀπὸ προϋποθέσεως δηλαδὴ παραδοχῶν, ἐφ' ὧν ἰδρύθη ἡ συνάγουσα ταύτας Γεωμετρία, οὐδόλως ἐνδείκνυνται πρὸς ὑποκατάστασιν τῶν ἐξ ἀντικειμένου καὶ πράγματι αἰωνίων ἀληθειῶν, εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀποβλέπουν αἱ Εἰκαστικαὶ Τέχναι.

Οὕτω τὸ «γεωμετρικὸν προσωπεῖον», κατὰ μηδεμίαν ἐκδοχὴν δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς γεωμετρικὴ πραγματοποίησις ἢ καθ' οἷανδήποτε ἔννοιαν πλήρως τῆς ἀποστολῆς τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν, οὐδεμίαν ἄλλην πραγματικὴν ἀντίδρασιν δύναται νὰ προκαλέσῃ, ἐκτὸς τῆς ἐντυπωσιάσεως τῶν περὶ τὴν Γεωμετρίαν ἀδαῶν.

Ἡ τέχνη ὅμως, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ ἐξωγεωμετρικὴ ἀντίληψις ἤσκησε τὴν δυσμενεστέραν αὐτῆς ἐπήρειαν, εἶναι ἡ Ἀρχιτεκτονική. Πράγματι, ἐκ τῆς θεωρήσεως τῶν ἔργων τῆς συγχρόνου Ἀρχιτεκτονικῆς προκύπτει βέβαιον τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Τέχνη αὕτη, ἄλλοτε μὲν ἐξ αἰτίας ἀδυναμίας κατανοήσεως τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς σημασίας τῆς γεωμετρικῆς συμβολῆς εἰς τὴν λύσιν τῶν συνθετικῶν τῆς προβλημάτων ἡρνήθη τὴν εἰς αὐτὴν προσφυγὴν, ἄλλοτε δὲ παρὰ νοοῦσα ἐξ ἑλλείψεως γεωμετρικῆς συνειδήσεως τὸν ἀληθῆ ἐν προκειμένῳ ρόλον τῆς Γεωμετρίας, ἄγεται εἰς τὸ «ἄσυνάρτητον» καὶ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὰ ἔργα

της καὶ μάλιστα τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα τῶν συγχρόνων τάσεων ξρεθιστικὴν καὶ ἀφόρητον «σχηματοκρατίαν». Διὰ τοῦ ὅρου «σχηματοκρατία» ἐννοῶ τὴν ὑποταγὴν τῆς ὅλης δομῆς καὶ συνθέσεως τοῦ ἔργου εἰς τὰς ἐπιταγὰς γεωμετρικοῦ σχήματος αὐθαιρέτως λαμβανομένου, τοῦ ὁποίου δηλαδὴ ἡ ἐπιβολή, κατὰ γενικὸν κανόνα, οὔτε ἐκ τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν, οὔτε ἐκ τῶν ἐννοιολογικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ κτίσματος, οὔτε ἀκόμη ἐκ τῆς Τεχνικῆς σκέψεως δικαιολογεῖται.

Τὰ αὐθαίρετα ταῦτα σχήματα, αἰτία τῆς ἐπιλογῆς τῶν ὁποίων εἶναι ἄλλοτε μὲν ἡ παρασύρουσα γοητεία, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ, εἰς τὴν σημερινὴν ἰδίᾳ ἐποχὴν τῶν μεγάλων νοητικῶν κατακτήσεων, ἡ γεωμετρικὴ ἀμφίεσις, ἄλλοτε δὲ ἡ πρόθεσις ἐντυπωσιάσεως διὰ τοῦ παραδόξου, ὥς εἶναι φυσικόν, ὅχι μόνον δὲν συμβάλλουν εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐκ τοῦ θέματος συνθετικῶν προβλημάτων, ἀλλὰ, τοῦναντίον, δημιουργοῦν καὶ ἐξ ἑαυτῶν νέα καὶ ἰδιάζοντα προβλήματα ἐξοικονομήσεως καὶ προσαρμογῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ «σχηματοκρατία» ὑποτάσσει τὴν λύσιν τῶν οὐσιαστικῶν συνθετικῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ θέματος.

Ἡ «σχηματοκρατία», ὀφειλομένη εἰς τὴν παντελῆ ἄγνοιαν τῶν ἰδιοτήτων, τῶν μεταξὺ των σχέσεων καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν καθοριζομένην ἀποστολὴν, χρῆσιν καὶ σύνθεσιν τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ, καθιεροῖ τὴν δεσποτείαν ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συνθέσεως καὶ ἀναιρεῖ τὸ ἔλλογον. Ἀντιστρατεύεται οὕτως ἡ «σχηματοκρατία» εὐθέως καὶ ἀπολύτως τὴν ἐν προκειμένῳ ἀληθῆ καὶ δημιουργικὴν ἀποστολὴν τῆς Γεωμετρίας, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετον, ἥτοι εἰς τὴν διὰ τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος πραγματοποίησιν «ἐλλόγου» δομῆς τοῦ ἔργου, τὴν ὑποβοήθησιν εἰς τὴν λύσιν τῶν οὐσιαστικῶν συνθετικῶν προβλημάτων τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ θέματος καὶ δι' αὐτῶν τὴν παροχὴν εἰς τὸν δημιουργὸν τῆς ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτου ἐλευθερίας διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ αἰσθητοποίησιν τῆς «Ἰδέας» καὶ πραγματοποίησιν τῆς «Μορφῆς».

Χρησιμοποιῶ τὸν ὅρον «σχηματοκρατία» ὥς ἐννοίαν διάφορον τῆς «μορφοκρατίας». Εἰς τὴν πρώτην ἐκλαμβάνεται ὥς «Μορφὴ» τὸ αὐθαιρέτως ἐπιλεγόμενον γεωμετρικὸν σχῆμα, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν ἐξελαμβάνοντο ὥς ἄνευ περιεχομένου σχήματα αἱ «Μορφαί», τὸς ὁποίας αὕτη ἐμμεῖτο.

Ἡ φυσικὴ ἀδυναμία ἐναρμονίσεως τῶν ἀληθῶν γεωμετρικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ θέματος πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ αὐθαιρέτως ἐπιβαλλομένου εἰς αὐτὸ γεωμετρικοῦ σχήματος ὀδηγεῖ εἰς πραγματοποιήσεις, χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ «παραδόξον» καὶ ὁ «γεωμετρικὸς τραγέλαφος».

Εἰς τὴν ἐξωγεωμετρικὴν ἀντίληψιν, τὴν ἑλλειπὴν δηλαδὴ γεωμετρικῆς συνειδήσεως, ὀφείλεται ἐπίσης ἡ πλήρης ἀποτυχία τῆς συγχρόνου Ἀρχιτεκτονικῆς,

ὅπως ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς κακῆς κληρονομίας τοῦ «*ἀλόγου φόρτου*» καὶ τοῦ προηγούμενης «*μορφοκρατίας*».

Ἀδυνατοῦσα νὰ συνειδητοποιήσῃ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος, διὰ τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὰς ὁποίας καὶ μόνον δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ εἰς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον τὸ «*ἔλλογον*» καὶ ἡ «*ἀναγκαία ἀπλότης*» — ἡ κατὰ Θουκυδίδην *εὐτέλεια* —, δὲν ἐπέτυχε παρὰ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸν μὲν ἄλογον φόρτον διὰ τῆς γυμνότητος, τὴν δὲ «*μορφοκρατίαν*» διὰ τῆς ἀφορήτου, ὡς ἀνέφερα, καὶ ἐρεθιστικῆς «*σχηματοκρατίας*».

Εἰς τὴν σύγχρονον «*σχηματοκρατίαν*», ὡς καθοριστικὰ τῆς σχηματοποιήσεως τῶν κτισμάτων της «*ἐτοιμα*» γεωμετρικὰ σχήματα χρησιμοποιοῦνται κατὰ προτίμησιν ἐπιφάνειαι δευτέρου βαθμοῦ καὶ μάλιστα ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν ποικιλίαν μεταβολῆς τῆς καμπυλότητός των.

Αἱ τοιαῦται ἐπιφάνειαι, καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι, ἐγκλείουν πράγματι ἐν ἑαυταῖς γεωμετρικὰς ιδιότητας ἱκανάς, διὰ καταλλήλου ἐκμεταλλεύσεώς των, νὰ ἀχθοῦν εἰς βεβαίως αἰσθητικὰς ἀρετάς, ἱκανοποιούσας τὸ *πλαστικὸν συναίσθημα*.

Μέτρον τῆς ἐκ τῆς θεάσεως τῶν τοιούτων ἐπιφανειῶν προκαλουμένης ἀρεσκείας — διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ πλαστικοῦ συναισθήματος — εἶναι ἐν γένει ἡ μεταβλητότης τῆς καμπυλότητος αὐτῶν, δηλαδή ἡ ἐξ αὐτῶν παρεχομένη ἀρέσκεια εἶναι τόσον πληρεστέρα, ὅσον ἡ ποικιλία μεταβολῆς τῆς καμπυλότητός των εἶναι μεγαλυτέρα.

Ἀντιθέτως, ἡ τοιαύτη ἱκανοποίησις περιορίζεται εἰς τὰς περιπτώσεις ἐπιφανειῶν σταθερᾶς καμπυλότητος, μηδενίζεται δὲ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, στερεῖται καμπυλότητος.

Ταῦτα ὅμως μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ὑπ' ὅψει ἐπιφάνειαι θεωροῦνται μεμονωμέναι καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ οὐχὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ἄλλας, διότι τότε ἡ πλαστικότης γεννᾶται ἢ ἀπόλλυται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως τῶν χρησιμοποιουμένων ἐπιφανειῶν, δευτερευόντως ἢ καὶ μηδὲν ἑξαρτωμένη ἐκ τῆς καμπυλότητος αὐτῶν καθ' ἑαυτάς.

Ὁ ἐξωγεωμετρικὸς καὶ αὐθαίρετος τρόπος, καθ' ὃν ἐφαρμόζονται εἰς τὰ σύγχρονα κτίσματα αἱ ἐπιφάνειαι δευτέρου βαθμοῦ, οὐδεμίαν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ ὅτι ἡ εἰς αὐτὰς προσφυγὴ ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ θάμβος, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ εἰς τοὺς Ἀρχιτέκτονας ἡ «*παρασύρουσα γοητεία*» τῶν ἐπιφανειῶν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν ἐντυπωσιάσεως διὰ τοῦ παραδόξου καὶ τῆς γεωμετρικῆς ἀμφιέσεως τῶν ἔργων των, δεδομένου ὅτι ἡ ὑλοποίησις τῶν ὑπ' ὅψει ἐπιφανειῶν προσδίδει πράγματι εἰς τὸ κτίσμα ἔντονον «*γεωμετρικὸν προσωπεῖον*».

Ἰσως ἀκόμη νὰ ἐπιδιώκεται δι' αὐτῶν ἢ εἰς τὸ κτίσμα πρόσδοσις ποιᾶς τινος πλαστικότητος, πρὸς κάλυψιν τῆς γυμνότητός του.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ κατανοηθῇ ὅτι αἱ ἀρεταὶ τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων, τότε μόνον καθίστανται ἀληθεῖς αἰσθητικαὶ ἀρεταί, ὅταν αἱ ιδιότητες τῶν σχημάτων αὐτῶν ἐπιλέγονται ἐναρμόνιοι πρὸς τὰς ἀληθεῖς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ θέματος καὶ χρησιμοποιοῦνται ἐλλόγως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς δεούσης λύσεως τῶν συνθετικῶν προβλημάτων αὐτοῦ.

Πέρα αὐτῶν δεσπόζει ἀκόμη ὅλων τῶν τάσεων τῆς συγχρόνου Ἀρχιτεκτονικῆς τὸ πνεῦμα οἰκονομίας εἰς ὕλην καὶ προσπάθειαν.

Ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ὡς σκοποῦσαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν βιολογικῶν μόνον καὶ κοινωνικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀδιαφοροῦν δι' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἐσωτέρων, οὐσιωδestatων ἐπίσης, ἀναγκῶν αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶναι πνευματικά.

Ἡ ἀντίληψις ὅμως αὕτη τῆς ἐντελοῦς ὑποταγῆς εἰς μόνας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πρακτικῆς ἐξυπηρέτησεως περιορίζει τὸ ἀρχιτεκτονικὸν «*δ ἔ ο ν*» καὶ κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ ποιότητα.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἔχει ἀποστολὴν περιορισμένως καὶ μόνον ὠφελιμιστικὴν. *Ὁ,τι τὴν διαστέλλει ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν καὶ τὴν ἀνυψώνει εἰς Τέχνην, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἢ διὰ τῶν ἔργων τῆς πραγματοποιουμένη αἰσθητοποίησις Ἰδεῶν, ἢ «Μορφοπλαστικὴ» δηλαδὴ ἀποστολή της.*

Διὰ τῆς παραιτήσεως ὅμως ἀπὸ τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἀποστολῆς, ἐξέτρεψαν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν ὁδὸν καὶ τὴν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὰς Ἀρχὰς καὶ τὰ Ἀξιώματα, διὰ τῆς πλήρους συμμορφώσεως, ἐν τούτοις, πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ μόνον, ἡ Τέχνη αὕτη δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ ὠλοκληρωμένην τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἀποστολήν, καὶ τὴν ὠδήγησαν εἰς πραγματοποιήσεις ἐστερεμένας οἰουδήποτε βαθυτέρου νοήματος καὶ ἀπὸ μηδένα ἐσώτερον ἁρμονικὸν νόμον διεπομένας.

Ἡ παραιτήσις ὅμως ἀπὸ τῆς προθέσεως πρὸς αἰσθητοποίησιν Ἰδεῶν καθιστᾷ τὴν προφυγὴν εἰς τὴν Γεωμετρίαν περισσότερον ἀναγκαίαν καὶ ἐπιτακτικὴν. Τοῦτο δέ, διότι, ἀπὸ ἐπόμεως Μορφοπλαστικῆς, δὲν μένει πλέον διὰ τὰς ἀρχιτεκτονικὰς πραγματοποιήσεις παρὰ ἡ ἐπίτευξις τοῦ «*ἐλλόγου Σχήματος*», διὰ τῆς διασφάλισεως τῆς «*ἐντάξεως*» καὶ τῶν ἐπίσης γεωμετρικῶν ἀρετῶν τῆς *Συνθετικῆς ἐνότητος*, τῆς Ἀναλογίας καὶ τοῦ *Ρυθμοῦ*, τὰς ὁποίας δύναται νὰ προσκλήσουν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα μόνον διὰ τῆς «*γεωμετρικῆς δομῆς*», τῆς κατὰ τὰς ἐπιταγὰς δηλαδὴ τοῦ γεωμετρικοῦ πνεύματος ἐπιλογῆς, ἐξεργασίας καὶ ἐντάξεως

πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον τῶν μερικωτέρων γεωμετρικῶν σχημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται τὸ ὅλον Ἀρχιτεκτονικὸν Σχῆμα - Κτίσμα.

Ἡ παραίτησις ἀπὸ τῆς προθέσεως πρὸς αἰσθητοποίησιν Ἰδεῶν μεταβάλλει τὸν ρόλον τῆς Γεωμετρίας ἀπὸ προαγωγικὸν τῆς μορφοπλαστικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς εὐθέως μορφοδοτικὸν διὰ τὰ ἔργα αὐτῆς.

Ἡ ἔλλειψις γεωμετρικῆς συνειδήσεως κατέστησεν ἀδύνατον τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας ταύτης.

Τὰ περιορισμένα περιθώρια μιᾶς ἀνακοινώσεως δὲν ἐπιτρέπουν, βεβαίως, νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς ὅλην τὴν ἀναγκαίαν ἔκτασιν ἡ ἔρευνα τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς συμβολῆς τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Προοπτικῆς εἰς τὴν καθ' ὅλου ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Περιορίσθην διὰ τοῦτο εἰς τὰ βασικότερα μόνον σημεῖα τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος διαδρομῆς.

S U M M A R Y

I. An introduction to a geometric approach to the works of the Fine Arts.

The contribution of the geometric instinct to the production of the works of the palaeolithic period.

The announcements under the title «*Fine Arts and Geometry*» make up a study of the importance and contribution of Geometry and Perspective, as the latter is defined in its broadest sense, to the promotion of the Fine Arts. It also establishes the spirit and the methods by which the possibilities afforded by these sciences contribute to the proper realization of the mission of these Arts and to their promotion.

In the beginning it is laid down that «*The birth of the Fine Arts was due to Man's impulse — which is the result of an internal need and command — to express a 'representation in the consciousness' by a materialized projection capable of restoring in the consciousness by its own perception the representation which gave birth to it*».

Then, the following concepts, to which reference is made in the article, are defined : «*frame*», «*representation in the consciousness*», «*main characters*» and «*form*.» The process taking place in the mind of an artist for the creation of a work of art is also established. This process begins with the selection of a frame which, to begin with, is suitable for the idea to be expressed ; then comes the shaping of the frame into a «*main character*» which is completed by becoming a «*representation in the consciousness*» by the inscription of an «*idea*» into it. The «*representation in*

the consciousness» is projected by materializing into a fixed and disciplined *«form»*.

It is further explained that the *«form»* thus created on the one hand restores in the creator's consciousness the representation which gave birth to it and, on the other, influences a sensitive viewer causing him a particular spiritual contentment known as aesthetic pleasure.

As the *«frames»* selected for the inscription of ideas, the *«main characters»*, the *«representation in the consciousness»* and the *«form»* refer to shapes in space, they have — as far as they are concerned — a *«geometric structure»*, while to an observer they present *«perspective views»*. This gives the measure of the necessity of Perspective and Geometry in the creation of a work of art throughout the entire creative process, i. e., from the selection of frames to the projection of a representation in the consciousness into *«form»*.

It is further set out that in order to place and adapt himself to the structure of Creation, whose dialectic is geometric, Man is endowed with a particular *instinct* called *«geometric»*, whose texture is similar to the structure of Creation. This *«geometric instinct»*, through which Man is led to the satisfaction of his inclination for construction, is the main factor of his overall intellectual development, especially as regards the creation and promotion of the Fine Arts.

Geometry, which leads to an understanding of the spirit of the structure of Creation and teaches its methods of expression, offers the Fine Arts the possibility of geometric structure and, through the latter, the first truth, which — by being an indisputable aesthetic virtue — is diffused on the works of art and is the gateway to the aesthetic satisfaction caused by them.

Thanks to the development of his geometric instinct, he then perceived the *«characteristic outline»* of animals and man, which is explained in detail in the article. Man depicted this outline in the famous great cave wall decorations of the palaeolithic period, thus making a central projection of this characteristic outline on a plane parallel to it.

The detailed review of the development of the Fine Arts attempted in this article leads to the conclusion that the promotion of Man's ability to depict, which took place during the neo-palaeolithic period, is the result of his insight — through his geometric instinct — into the geometric relations and properties of perceptible space and their teachings; and that the pictures of the said period reflect Man's geometric achievements in the period under consideration.

II. A geometric approach to ceramic art from the neolithic period onwards.

This announcement shows that the meaning of the term *«geometric»* in art has emerged from Man's compliance with the demands of the geometric spirit, in contrast to the widely accepted superficial use of the term. On the basis of

this definition of the term «geometric» a review is made of the development of ceramic art since neolithic times.

It then explains that the main object of research in such a review of ceramics ought to be the plastic effect, whose completion is the sole aim of decoration. It is emphasized that in its true sense, the decoration cannot be viewed in itself alone but only in combination with the demands emerging from the properties of the decorated surface.

Then comes the definition of «*entaxis*»¹ and its importance is emphasized to the Fine Arts in general and, in this particular case, ceramics. Then the properties of curviform surfaces are examined and the demands emerging therefrom defined.

Such an approach proves that only since the Dorian conquest — in which period, according to the author, geometric education was instituted in Greece — have ceramics of true geometric art been created. The decoration of these ceramics has actually complied² with the commands of the decorated surfaces and is fully harmonized with the commands emerging from the properties of these surfaces, whose curvature is accentuated and exalted by the decoration.

Finally, an investigation is made of the spirit of the compliance³ of ceramic decoration, through which it is proved that the Greek potters of the period under consideration, in addition to possessing a highly developed geometric intuition, were also governed by a «spirit of freedom», a virtue which characterizes the works of true geometric art and is the characteristic feature of every Greek work of art and of Greek Creation in general.

III. A geometric approach to Greek Architecture.

This announcement shows that the Greek temples are an unmatched expression of geometric entelechy, and that the axioms and principles governing their architecture are inscribed in Greek ceramics.

It is then laid down that what is required to achieve a true architectural work is «*entaxis*», as already defined above. In the case of architecture, however, «*entaxis*» requires compliance with the commands of concepts which are more profound than those of ceramics. The most important of these commands are those emanating from the «*topion*»³ selected for the erection of an edifice. This

---

1. By the term «*entaxis* of concepts» is meant the rational compliance, dictated by their understanding and adoption, with the commands which the properties of such concepts entail.

2. In the sense of «*entaxis*».

3. As defined in the article; not to be confused with the physical background.

is a concept which, as will be explained later, is entirely different from that of the surrounding area with which it is often confused. Entaxis, which is a geometric concept and should not be confused with the deliberate siting of edifices made occasionally by certain peoples, attained its full implementation in Greek architectural works. Thanks to their geometric entelechy, the Greeks grasped the exquisite structural form of their land and penetrated the geometric structure of Creation. Thus they grasped the main element, the truth and the eternal character enclosed in it. The supreme aesthetic satisfaction caused by the view of Greek temples is due to the expression and revelation of these virtues. The dialectic of the design of these temples is geometric.

The «*entaxis*» of Greek temples is also due to the unsurpassed perspective mind of their creators, which was capable of grasping the perspective unity of the entire environment and of foreseeing how this environment would be affected by the siting and the view of the edifice to be erected. Furthermore, it could foresee the perspective transformations which would take place as one would move around the edifice to be regards both the «*topion*» and the edifice itself.

It is further explained that the law governing the superb entaxis of Greek monuments also governs the placement of the integral parts of the temple in the area and the particular location of their establishment, and also governs even their «*diarthrosis*» ⁴. Thus was achieved, on the one hand, a placement making possible the integration of each monument into its «*topion*», which ensured its aesthetic independence and revealed the perspective virtues both of the surrounding topion and of the monument itself. On the other hand, the «*diarthrosis*» achieved complied with the commands of the spirit governing the Greek monuments by leading from the whole to the part by a rational synthesis of shapes in space, in such a way that each integral part should presuppose and herald the others in the order they are placed by size, form and location.

Moreover, the «*diarthrosis*» thus achieved satisfies the geometric instinct of a viewer and makes possible his connection to the monument by means of a scale which enables him not only to comprehend but also to live his true relation to the temple and the surrounding «*topion*».

Greek temples are the structural consummation of their topion out of which they seem to grow. The fact that Greek temples made up an integrated and indivisible whole with their topion and became an integral part of world harmony, thus acquiring absolute value for all time, is also due to their «*entaxis*».

By means of their architecture, the Greeks established the truth that world harmony is the expression of the geometric structure of Creation and that from a «*morphoplastic*» viewpoint architecture is promoted mainly by making perceptible the geometric spirit. The aesthetic satisfaction derived from the

---

4. By the term «*diarthrosis*» is meant an integrated and articulated structure.

Greek temples is due to the fact that they make perceptible certain geometric virtues which reveal the secrets of Creation. These temples, which make perceptible the geometric spirit, will always remain the bright gateway to those wishing to penetrate into the infinite depth of Creation.

The Greek temples teach the truth that compliance in every respect with the commands of the geometric spirit is the safe road leading to the achievement of what is «*proper*» in architecture.

By being fully conscious of architecture and geometry and by complying with the commands of the latter, the Greeks succeeded in fulfilling the requirements for the satisfaction of the «*morphoplastic*» aims of the former.

Finally, it is established that the geometric spirit, which — according to the Greek way of thinking — is a determining guide to synthesis, was revived in Byzantine architecture and particularly in the church of Hagia Sophia, whose architecture is actually a superb realization of the true geometric spirit.

The fact that although the entire architectural synthesis of the church is governed by a purely Greek spirit, i. e., by making perceptible the true geometric commands, none of its elements is an imitation of a Hellenic model, establishes the truth that the resort to geometry and the proper use of it by architecture not only does not «*subject*» but it provides fully the freedom required for synthesis.

IV. A geometric approach to Gothic Architecture and modern art.

The geometric deficiency, i. e., a retrogression to the Egyptian idea of Geometry which began in Roman times, was unavoidably followed by a decline of the Fine Arts which kept deteriorating until the time of the Arabs. The translation and spreading of the works of the Greek geometers by the Arabs, however, opened again the road to the Greek concept of geometry.

Then began a renaissance of the geometric spirit marked by an effort to understand its contribution to the proper completion of the mission of Fine Arts. It was a renaissance of the Greek creative spirit and the Gothic churches were a product of that renaissance.

The geometric education of the architects of the Gothic churches did not of course lead them to geometric entelechy, but it enabled them to comprehend the «*perceptible*» geometric qualities of the shapes under construction, both as geometric and as functional qualities in the structure, to utilize them in this sense in the composition of their works and thus to achieve in their structures «*rationality*», a merit typical of the Gothic churches to which the aesthetic satisfaction derived from them is mainly due.

These churches, which are mainly known for their geometric perfection and their inner unity which is due to the inner, purely geometric law governing their structure, help make the importance of the contribution of Geometry to

the promotion of Fine Arts more pronounced. Although the «*diarthrosis*» of these churches is again made possible thanks to a geometric «*entaxis*», nevertheless, it differs substantially from that of the Greek temples. As already explained, the «*diarthrosis*» of Greek temples is realized by the continuous and harmonious conveyance from the whole to the part, while in the case of the Gothic churches it is effected by leading from the part to the whole.

The uplifting effect characterizing these churches is due to such a geometric processing of the «*diarthrosis*» based on the pointed arch which contains itself an upward bent.

The dynamic character of these edifices is an expression of the intensive, rational and coordinated concurrent activity of the shapes making up a rational structure and the structural design resulting from such association.

From its third period onwards, however, Gothic Architecture, followed in this respect by the other Fine Arts, deviated again from its natural way and was led again to an extrageometric course.

Extrageometricity also governs the works of the Renaissance, whose architects attempted to recreate the Greek art, although they never understood its true inner essence. They were unable, however, to penetrate the geometric spirit governing the Greek Creation and the inner harmonious law resulting from compliance with its commands, which determined the «*diarthrosis*» of the Greek temple and, through this «*diarthrosis*» were determined the forms, proportions and positions of the elements of the temple. Furthermore they misunderstood the teachings of the great masters of that period according to which beauty in art is closely associated with geometry. Therefore, they considered composition in general and the harmonious proportions of the Greek masterpieces as the result of recipes, i. e., prefixed numerical relations and geometric rules and constructions.

The extrageometric course followed by the Fine Arts, and especially Architecture, which started from the Renaissance reached its apex in modern times, which are allegedly governed by the agonising pursuit of Geometry, although modern works of art are a sure proof of the total inability of their creators to form a clear conception of the commands of the geometric spirit and comprehend the true and creative role of Geometry in helping the Fine Arts reach a proper completion of their mission, which is composition and morphoplasticity. Moreover, as they are unable to comprehend the actual texture of geometric shapes in space, which is an aggregate of qualities having an organic function and mission in the construction of a shape, they consider as a resort of Geometry the materialization of geometric shapes, by which they are impressed and whose use and composition as dictated by their qualities they ignore.

A result of this erroneous and extrageometric processing is the replacement of the inner harmonious geometric law by a «geometric mask» and the servile submission of composition to arbitrary shapes, which characterize modern works of art.

The effort to give modern works of art a «geometric» dress, which is due to the effect of Geometry on their creators and is intended to impress those who have no idea of Geometry, unavoidably leads to a despotism of arbitrarily chosen geometric shapes and conflicts completely with the essential and creative contribution of Geometry to the promotion of the Fine Arts. In other words, it conflicts with the freedom required by a creator so that he may achieve his artistic aims and thus removes any ability to create forms and leads to an intolerable and exasperating «*schematocracy*», a concept different from «*morphocracy*»⁵, which characterizes modern creation.

The «*geometric mask*» of modern works of art, which is an absolute denial of «*rationality*», shows a decline of the morphoplastic mind and ability.

The extrageometric and arbitrary manner in which quadrics are used in modern structures, which are especially relished by «*schematocracy*» because of their fascination, characterizes the total lack of a geometric spirit and a morphoplastic mind and proves fully that the resort to these surfaces is only due to a desire to achieve an intensive geometric mask and to impress by being paradoxical¹

---

5. By the term «*morphocracy*» is meant «*formalism*».